

Tartu Ülikool
Usuteaduskond
Vana Testamendi ja semitistika õppetool

Karin Kallas

**Rabi Mordekai Josep Leineri „Me hašiloah“ –
Jumala tahte äratundmise võimalikkus ning *beruri* protsess**

Bakalaureusetöö

Juhendaja lektor dr Anu Põldsam, Tartu Ülikool

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Ajalooline taust	9
1.1. Hasidismi liikumine	9
1.2. Poola koolkond	11
1.3. Mordekai Josep Leineri biograafia	13
1.4. „Me hašiloah“ kommentaari tekkelugu	15
2. Loodu Jumala ees – rabi Leineri õpetus Jumalast lähtuvast tõelisest maailmamõistmisest	18
2.1. Jumala tahte äratundmise võimalikkus ettemääratud maailmas	18
2.2. <i>Beruri</i> protsess ehk õige mõistmiseni jõudmine	24
2.2.1. <i>Beruri</i> protsessi tähendus, eeldused, eesmärk ja vajalikkus	24
2.2.2. Protsessi kirjeldused	28
2.3. Õige Jumala ja maailmamõistmise väljendumine inimese elus	36
3. „Me hašiloahi“ järellugu	39
3.1. Õpetuse sihtrühm ja elluviimine	39
3.2. Õpetuse retseptsioonilugu ja uurimisseis	40
Kokkuvõte	43
Kirjanduse loetelu	46
Summary: Rabbi Mordecai Joseph Leiner's <i>Mei HaShiloah</i> – Possibility to Recognize the Divine Will and the Process of <i>Berur</i>	50

Sissejuhatus

Käesolev uurimistöö keskendub 19. sajandi hasiidi rabi Mordekai Josep Leineri õpetusele, mis on meile kättesaadav tema Toora kommentaaris „Me hašiloah“. Käsitlen Leineri õpetuses keskset küsimust ehk kuidas on võimalik ära tunda Jumala tahtet. Heebrea keeles on selle äratundmise ni jõudmise protsessi nimi *berur* ehk (inimese tahte) puhastamine, et inimese tahe oleks kooskõlas Jumala tahtega. Jumala tahte mõistmine asetub Leineri õpetuse laiemasse konteksti, mis lihtsustatult öeldes väidab täielikku jumalikku ettemääratust.

Teema põhjendus: Otsustasin uurida vabaduse ja ettemääratuse teemat judaismis rabi Leineri kaudu eelkõige kolmel põhjusel. Esiteks on Leineri õpetus üks väheseid võimalusi uurida, kuidas on juudi usus seletatud täielikku jumalikku ettemääratust ning inimese toimimist maailmas. Tema käsitluses on Jumala-inimese suhtes aga radikaalselt domineeriv Jumal ning inimese eesmärk on Jumala tahte äratundmise kaudu jõuda kooskõlalise eluni Jumalaga ehk eluni tões. Leineri kompleksne ning mitmekihiline õpetus näitlikustab ideede paljususe võimalust ka pealtnäha kinnises ning monoliitses ortodokses judaismis.

Teiseks on „Me hašiloahi“ uurimise suur pluss minu jaoks võimalus tegeleda heebreakeelse algtekstiga, tänu millele saan kriitiliselt suhestuda teiste autorite uurimistööga ning pakkuda välja alternatiivseid tõlgendus- ja mõistmisviise. See on eriti abiks *beruri* küsimuse käsitlemisel, sest senini on selle kohta kirjutatud minimaalselt ning tihti tehtud ka ebaadekvaatseid järeldusi.

Kolmandaks otsustasin keskenduda *berurile* juba mainitud probleemi tõttu – vaatamata sellele, et *berur* on Leineril endal keskne teema, siis on senine uurimistöö seda enamasti ignoreerinud ning keskendunud ainult jumalikule ettemääratusele „Me hašiloahis“. Jumaliku ettemääratuse seletamine saab olla sissejuhatuseks teemale *kuidas* Jumala tahte äratundmine toimub, kuid ei ole iseenesest ammendav.

Lisaks paigutub Leineri õpetuse uurimine laiemalt hasidismi uuringutesse, mille arengule saab nii Leineri kui ka tema õpetajate ja õpilaste koolkondade põhjalikum uurimine kaasa aidata. Nimelt oli Leineri koolkonna eripäraks ka

kriitiline suhtumine teistesse hasiidi koolkondadesse ning tema kriitikas saavad nähtavaks hasidismi liikumise õpetuslikud erinevused ja pinged.

Uurimistöö eesmärk: Minu uurimistöö eesmärk on esiteks mõista, kuidas on võimalik ära tunda Jumala tahet jumalikult ettemääratud süsteemi taustal. Teiseks tahan Leineri kommentaari näidete põhjal kirjeldada, kuidas *beruri* protsess toimub ning mis on selle sisuline tähendus (ehk millise arusaamiseni maailmast jõutakse). Väidan, et Leineri näited *berurist* on praktilisteks juhtnöörideks hasiididele. Isegi kui need näited ei ütle mida teha, on need vaimseks toeks hasiidile, kes järgib Leineri õpetust. Näited on vastuväideteks levinud seisukohale, et Leiner jääb oma õpetuses teoreetiliseks ning ei vasta küsimusele, kuidas täita elu eesmärki, mõista Jumala tahet.

Uurimismeetod: Kasutan deskriptiiv-analüütilist meetodit ehk kirjeldan Leineri õpetust ja võrdlen „Me hašiloahi“ osi omavahel ning sekundaarkirjandusega. Õpetuse analüüsis toetun nii „Me hašiloahi“ heebreakeelsele algtekstide kui ka selle ingliskeelsele tõlkele. Leineri ideede kirjeldamiseks ja seletamiseks olen kasutanud kommentaarist sisuliselt kõige olulisemaid lõike. Kõige tähtsamateks pean neid, mida Leiner ise rõhutab; millele on sekundaarkirjanduses kõige enam viidatud; ja mis on minule olnud arusaamisel kõige enam abistavamad.

Uurimistöös olevad heebreakeelsed tsitaadid olen tõlkinud ise ingliskeelse „Me hašiloahi“ tõlke abil. Viited „Me hašiloahile“ järgivad rabiinliku kirjanduse traditsioonilist süsteemi, kus lehe esimene külg märgitakse a-ga ning teine b-ga. Nt Me hašiloah, *Lek-ləka*, 6a-6b/36 ehk: raamatu nimi, *paraša* nimi, lk number heebreakeelses väljaandes/lk number ingliskeelses väljaandes

Mõisted: Järgnevalt tutvustan lühidalt uurimistöös kasutatud olulisimate sõnade, mõistete ja ideede tähendust:

- *berur* – nagu juba öeldud, tähendab see inimese tahte puhastamist maistest ihadest, et inimese tahe oleks suunatud ainult Jumalale;
- jumalateenistus/jumalateenimine – kasutan neid sõnu sünonüümselt. Selle all mõtlen kogu inimese elu, mitte mõnda konkreetset religiooset tegevust, nt palvetamine. Siia kuulub ka käsutäitmine, mida ei tohiks

mõista kui erilist religioosset tegevust või ebatavalist elukorda, vaid kui Jumalast määratud igapäevast eluviisi.

- maine – sõna 'maine' sümboliseerib kõike mittejumalikku, lõplikku, kaduvat, loodut. See ei ole 'taevase' või 'teispoolse' vastand ning samuti ei viita maailmale kitsas tähenduses ega ebapuhtuse või negatiivsuse kategooriale. Pigem on sellesse kätketud kõik suhted ja asjad, mil ei ole igavikulist püsi ja tähendust.
- Joosepi ja Juuda tüpoloogia – „Me hašiloahis“ läbivalt kasutatud inimtüübid. Joosepi tüüpi inimene viitab Leineri õpetuses üldise kategooriale ehk seadusele ja Toorale. Selline inimene on n-ö tavaline hasiid, kes otsib Jumalat vaid Toorast. Juuda tüüpi inimene on vaimselt kõrgesti arenenud ning suudab ilma Toora vahenduseta tunda ära Jumala tahte. Juuda tüüpi inimene on oma maailmatajus jõudnud juba messiaanlikku ajajärku ning ei vaja õigeks eluviisiks seadust. Joosepi ja Juuda tüpoloogia ei ole vastandid, vaid on kvalitatiivselt erineva teadmisega hasiidid. Leineri jaoks oli ideaal Juuda tüpoloogia ning tema õpetus pidi aitama inimesel jõuda selle ideaalini.

Raskused kirjutamisel: Uurimistöö üheks keerulisemaks osaks oli heebreakeelsete terminite, nimede ja lausete ühtse transkribeerimissüsteemi loomine. Ülesande tegi raskemaks ka teatud nimede puhul erinev heebrea- ning jidišipärane kirja- ja hääldusviis. Üldiselt järgisin eesti keeleruumi jaoks soovitatavaid heebrea keele transkribeerimisreegleid, mis pakub välja kolm transkriptsioonisüsteemi. Isikunimede, raamatu pealkirjade ning enim levinud terminite puhul kasutasin kolmandat süsteemi, mis lähtub häälduspärasest transkriptsioonist. Lihtsustatud transkribeerimist ehk teist süsteemi kasutasin vähem levinud terminite ning lausete juures. Piiblist pärit inimeste nimede puhul järgisin 1997. aasta piiblitõlke kirja- ja hääldust. Kuna meie kaasaegsete isikute puhul on juba leitav ladina tähtedega kirja- ja hääldust, mida nende kohta kasutatakse või nad ise kasutavad, siis selle olen jätnud muutmata.

Leineri õpetusest või ka selle mõnest konkreetsest osast on raske esitada tervikpilti, sest „Me hašiloah“ koosneb vaid jutlustest, mis on edasi antud mitmete

aastate vältel. Süstemaatilise käsitlemise loomine on aga vajalik, et mõista millises kontekstis asetub *beruri* küsimus. Seega olen selguse huvides ning lõputöö ettenähtud mahust lähtuvalt jätnud teadlikult välja detailid ning Leineri enda vasturääkivustele viidanud vaid kõige olulisemate teemade puhul.

Uurimisseis ning tähtsamad kasutatud sekundaarallikad: Leineri teoloogia akadeemiline uurimine sai alguse alles 1980ndatel aastatel. Toona kõige produktiivsem ning tänaseni enim viidatud autor on Morris M. Faierstein, kelle artiklitele ning monograafiale on suuresti toetunud ka selles uurimistöös. Faierstein on tegelenud nii Leineri isiku kui õpetuse uurimisega. Hilisemad autorid on Faiersteiniga palju vaieldnud, eelkõige seetõttu, et Faierstein kipub Leineri õpetuse osas tegema liigseid üldistusi. Vaatamata sellele on Faiersteini monograafia „All is in the Hands of Heaven“ teemade mitmekesisuse ja ülevaatlikkuse tõttu parim sissejuhatus Leineri uurimiseks.

Levinud on Leineri (kuid laiemalt ka hasidismi) võrdlemine religioosse eksistentsialismiga, eriti Søren Kierkegaardiga. Sellel teemal on enamasti kirjutanud Jerome I. Gellman, avades hasidismi ja Kierkegaardi võrdlust Iisaki ohverdusloo kaudu. Aviezer Coheni 2006. aastal valminud doktoritöö teemal „Eneseteadvus „Me hašiloahis“ kui kokkupuutepunkt Jumala ja inimese vahel“ on samuti suures osas võrdlus Leineri ja paljude teiste mõtlejate ja õpetustega (nt Søren Kierkegaard, Martin Buber, Franz Rosenzweig, ka Carl Gustav Jung ning zen-budism), ent kuna Cohen avab põhjalikult Leineri teoloogiat ka iseseisvalt, on tema tööst olnud palju abi. Võrreldes Faiersteiniga on Coheni käsitus diferentseeritum ja detailsem. Ta pole proovinud niivõrd luua üldpilti Leineri õpetusest, vaid pigem keskendunud Jumala ja inimese suhtele ning seda mitmekülgselt avanud.

Stiililt ning teemakäsituselt pean kõige õnnestumaks 2003. aastal ilmunud Don Seemani artiklit „Martyrdom, Emotions and the Work of Ritual in R. Mordecai Josep Leiner's *Mei Ha-Shiloah*“, mis ületab tasemelt kõik eelnevalt nimetatud, kuna suudab luua Leineri põhiideedest tervikpildi, ilma et sellega läheks kaotsi olulised ning iseloomulik õpetuslikud detailid. Tema artiklis tuleb samuti hästi välja Leineri erinevus ülejäänud hasidismi liikumisest.

Senini vähe uuritud, kuid praegu jõudsalt arenev uurimissuund on Leineri õpetuse ajaloolise konteksti mõistmine. Sellega tegeleb peamiselt Ben-Gurioni ülikooli doktorant Ido Harari, kes on ka käesoleva uurimistöö juures olnud teatud teemadel konsultandiks. Ta tegeleb nii „Me hašiloahi“ tekkeloo uurimisega – kuidas kajastuvad 19. sajandi juudi ühiskonna muutused, eelkõige juudi valgustusliikumine Leineri kommentaaris – kui ka „Me hašiloahi“ retseptsioonilooga ehk kes ning kuidas on Leineri õpetust edasi kandnud ning millises kontekstis see taasavastati.

Leineri uurimisloos on oluline samm 2001. aastal ilmunud „Me hašiloahi“ ingliskeelne tõlge, mille autor on Betsalel Philip Edwards. Oma uurimistöös olen kasutanud nii heebrea- kui ingliskeelset versiooni paralleelselt. Sellega sai nähtavaks Edwardsi tõlke eripära, millel on nii häid kui halbu külgi. Nimelt peaks Edwardsi tõlget pigem nimetama tõlgenduseks, sest tekste võrreldes tuli välja, et Edwards on süstemaatiliselt juurde lisanud selgitavaid lauseid ning oma arusaama Leineri väidetest. Edwardsi oma osa saab nähtavaks vaid kahe teksti võrdluses, seega oleks vaid ingliskeelse „Me hašiloahi“ lugemine eksitav, kuna ei esinda ehtsalt Leineri enda õpetust. Samas on Edwardsi märkused enamasti põhjendatud ning väga head, tihti on need abiks mõistmaks Leineri ideede seost teiste allikate ning autoritega. Siiski leian, et oleks mõistlik kõik Edwardsi kommentaarid esitada järelmärkustes, nii nagu tal pikemad kommentaarid juba on sinna paigutatud. Samuti vajaks tõlge toimetustööd, sest judaismi termineid on vaheldumisi kasutatud heebrea ja inglise keeles ning mõistete tõlkimisel ei olda järjepidev. Edwardsi tõlke kasutamine uurimistöös selle praegusel kujul nõuab enda kõrvale kindlasti „Me hašiloahi“ originaalteksti.

Uurimistöö struktuur: Minu uurimistöö pikkus on ühest küljest tingitud vajadusest mõista Leineri õpetuse tekkimise konteksti. Samas on Leineri kommentaar ka äärmiselt detailne, millega tuleb kas või üldjoontes arvestada teises peatükis, et esitada Leineri ideid võimalikult selgelt ning vältida väärarusaamu.

Esimene peatükk räägib ajaloolisest taustast, ilma milleta jääks õpetuse sisu ning koht juudi mõtteloos mõistetamatuks. Teise osa eesmärk on vastata ülal

püstitatud uurimisküsimusele toetudes põhiliselt algallikale. Uurimistöö kolmas osa tegeleb „Me hašiloahi“ rakendamise küsimusega ning selle retseptsioonilooga. See osa, eriti retseptsiooniloo käsitus on, nagu ka esimene peatükk, pigem ülevaatlik ning märgib ära Leineri uurijate võimalikud edasised suunad. Samas saavad senise uurimisloo nõrgad või hoopiski käsitlemata kohad nähtavaks kõigis selle uurimistöö peatükkides.

1. Ajalooline taust

Mõistmaks rabi Mordekai Josep Leineri õpetuse kujunemislugu, alustan põgusa ülevaatega hasidismi liikumisest ja Poola koolkonnast, mille ideid ta edasi kandis ja ümber mõtestas. Veidi pikemalt peatun Leineri elulool ja tema Toora kommentaari saamislool, mis teevad nähtavaks tema isiku ja õpetuse vastuolulisuse juudi mõtteloo kontekstis.

1.1. Hasidismi liikumine

Hasidismi liikumine sai alguse 18. sajandi keskpaigas Poola-Leedu aladel, kus oli mitmeid müstilisi liikumisi, mis olid tuntud oma eripärase, ekstaatilise religioosse käitumise poolest.¹ Hasidismi liikumise algatajaks peetakse Israel ben Eliezerit ehk Ba'al Šem Tovi (Bešt, u 1700-1760), kes oli üks selleaegsetest müstikutest. Hasidismi ideed olid siiski pärit laiemast religioosest kontekstist, mitte ainuüksi Beštilt.² Juhtivaks religioosseks liikumiseks Ida-Euroopas (v.a. Leedu) sai hasidism 19. sajandi alguses.³ Hasidismi liikumisel ei olnud keskset juhti(mist), mis soodustas erinevate koolkondade ja teoloogiliste vaadete teket. Rohke mitmekesisuse tõttu esines koolkondade vahel ka suuremaid konflikte, sh ka järgnevates peatükkides mainitud Kotski-Izbitsa tüli.⁴ Esimese Bešti õpetust sisaldava hasiidliku raamatu „Toldot Ja'akob Josep” pani kirja Ja'akob Josep Polonnest ning see ilmus 1780. aastal.⁵

Hasidismi põhimõisted on pärit kabalast (juudi müstikast) ning kabala

1 **Rubinstein**, Avraham. Hasidism. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 8. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 393.

2 **Faierstein**, Morris M. Hasidism. The Last Decade in Research. – *Modern Judaism*, nr. 1, vol. 11, 1991. 111.

3 *Ibid.*, 112.

4 **Rubinstein**, Hasidism (2007), 395.

5 *Ibid.*, 394.

ideestik tagas mitmekesisis liikumises teatud ühtsuse.⁶ Hasiidlik teoloogia aga muutis kabala mõistete sisulist tähendust ning just see sai eriomaseks uuele liikumisele. Näiteks kabala keskne idee *šimšum* ehk Jumala endassetõmbumine ja maailma jaoks n-ö tühja koha tegemine on hasidismis mõistetud vaid illusioonina. Tegelikuses ei ole midagi Jumalast iseseisvat.⁷ See viitab hasidismis olulisele ideele panenteistlikust Jumalast, kellele ei ole püsi mitte millelgi. Hasidismi jumala- ning maailmataju on kirjeldatud kui vastandlike kontseptsioonide dialektikat, millest iseloomulikem on *ješ*-*'ajin* ehk miski/olemasoleva ja mittemiski/mitteolemasolu dialektika.⁸ *Ješ* ehk kogu loodu ja materiaalne sisaldab alati endas *'ajini* ehk Jumala vormitut ja kõikjalolevat kohaolu.⁹

Siinkohal lühidalt kirjeldatud dialektika on omane nii hasiidlikule õpetusele kui praktikale. Sellest tuleb näiteks oluline ego tühistamise või hävitamise praktika *biṭṭul haješ*, mille eesmärk on eneseteadvuse – laiemalt kogu *ješ* kategooria – ületamine¹⁰. Sellega on seotud jällegi kabalast pärit idee *dābequt* ehk osadus Jumalaga, mis võib olla saavutatav nii ekstaatilise palvetamise kui ka Toorale pühendumise kaudu.¹¹ Kogu hasiidlikku praktikat peab aga eelkõige iseloomustama *kavvanah* ehk kavatsus, pühendumus. Iga tegu peab olema ülendatud Jumalani ning seda peab iseloomustama armastus ja hirm Jumala vastu.¹²

Hasidismi koolkondades keskseteks isikuteks said tsadiikid (ja tänaseni on keskseks fenomeniks tsadikism), kes olid nii müstikud, jutlustajad kui koguduse

6 **Piekarz**, Mendel. Hasidism as a Socio-religious Movement on the Evidence of *Devekut*. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 226.

7 **Jacobs**, Louis. Basic Ideas of Hasidism. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 8. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 408.

8 **Elior**, Rachel. The Paradigms of *Yesh* and *Ayin* in Hasidic Thought. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 168.

9 *Ibid.*, 170.

10 **Jacobs**, Basic Ideas of Hasidism (2007), 408.

Eneseteadvuse muutmist kirjeldatakse heebreakeelse sõnamängu kaudu: *'ani* (אני) teisenemine *'ajiniks* (אין) ehk *mina* muutumine *mittemillekski*.

11 **Scholem**, Gershom. *Devekut*, or Communion with God. – *Essential Papers on Hasidism. Origins to Present*. Toim. Gershon David Hundert. New York, London: New York University Press, 1991. 286, 287.

12 **Jacobs**, Basic Ideas of Hasidism (2007), 409.

juhid. Tsadiik pidi vastutama oma koguduse nii religioosse kui ka materiaalse heaolu eest.¹³ Hasiidideks hakati kutsuma neid juute, kes järgisid mõnda tsadiiki, ning seega ei tähistanud hasiid enam erinevalt varasemast vaimset eliiti, vaid just n-ö tavainimest.¹⁴ Tsadiikist sai vahendaja inimeste ja Jumala vahel, kes oli alati pühendunud (*kavvanah*) Jumalale ning tema pidi inimeste palved, mõtted ja teod ülendama Jumalani. Temast sai n-ö püha mees, kes tegi ka imesid ning kelle kaudu jumalik arm maailma tuleb.¹⁵ Siin saab nähtavaks tsadiiki pea jumalik roll oma koguduse jaoks, mis sai terava kriitika osaliseks nii Przysucha-Kotski kui ka Izbitsa koolkonnas.

Eelnevaga on väga põgusalt tutvustatud hasidismi põhijooni, millest iga teema kohta leidub ohtralt kirjandust. Usun, et visandatud kontekst aitab mõista rabi Leineri täielikku kuuluvust hasidismi liikumisse, mis tänaseks on saanud ortodokse või traditsioonilise juutluse staatuse.

1.2.Poola koolkond

Poola koolkonnaks nimetatakse Przysucha¹⁶-Kotski koolkondi, mida peetakse rabi Leineri vaimseks koduks. Przysucha koolkonna rajaja on Ja'akob Jitshak ben Ašer, tuntud ka kui Hajehudi Hakadoš ehk Püha Juut, kelle õpetaja oli kuulus rabi Ja'akob Jitshak Horowitz (tuntud kui Hahoze ehk Lublini Nägija). Vastuolude tõttu nende õpetuses ja koolkonna juhtimises lõi Hajehudi Hakadoš lahku oma rabist ning asutas oma koolkonna Przysuchas, kuhu järgnesid ka kõige silmapaistvamad hasiidid rabi Simha Bunim ja rabi Menahem Mendel Morgenstern^{17, 18} Hajehudi Hakadoši iseloomustas nii ekstaatilisus kui askees. Ta

13 **Etkes**, Immanuel. The Zaddik: The Interrelationship between Religious Doctrine and Social Organization. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 163.

14 *Ibid.*, 165.

15 **Jacobs**, Basic Ideas of Hasidism (2007), 409.

16 Przysucha jidišipärane nimi on Pšiska, mida kasutatakse kirjanduses paralleelselt poola nimega.

17 Mõlemad olid rabi Leineri õpetajad.

18 **Ben-Dor**, Yehuda. Przysucha (Pshishka), Jacob Isaac ben Asher. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 16. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 661.

rõhutas käskude täitmisel tõelist valmisolekut, valmisoleku puudumisel võis seadusest üle astuda või selle täitmata jätta. Ta kritiseeris tsadikismi ning pidas tsadiiki põhiülesandeks olla eliidi ehk edasijõudnud õpilaste grupi vaimne juht, mitte n-õ rahva lohutaja imetegude abil.¹⁹ Kõiki nimetatud ideid kandsid üldjoontes edasi ka Kotski ja Izbitsa²⁰ koolkonnad, erinedes rõhuasetuses ja detailides.

Peale Hajehudi Hakadoši surma sai Przysucha koolkonna juhiks rabi Simha Bunim, kelle juures askeesil, ekstaasil ning palvetamisel ei olnud enam keskset rolli. Simha Bunim oli peamiselt õpetlane, kes oli seotud ka ilmalike tegevustega (nt poliitika, äri).²¹ Sellist suunda on näha ka Leineri juures, kelle suhtumine maailma – erinevalt rabi Menahem Mendelist – ei olnud eitav. Peale Simha Bunimi surma sai koolkonna juhiks rabi Menahem Mendel, kes rajas oma koolkonna Kotskis. Oma õpetuses radikaliseeris ta Przysucha koolkonna ideid.

Poola koolkonna ideedest on rabi Leinerit eriti mõjutanud järgmised: kavatsuse või pühendumise pidamine teost endast olulisemaks; eksistentsiaalse tõe otsingud; eneseteadvuse avamine; isiklik side Jumalaga.²² Valitsevast hasiidlikust õpetusest eristas Poola koolkonda ka isikliku lunastuse idee ehk iga hasiidi võimalus ja kohustus ise jõuda messiaanlikku eksistentsi²³, ilma tsadiiki vahenduseta.²⁴ Enese vaimne täiustamine ja (Jumala) tõe otsimine olid kesksed motiivid, mille Leiner oma õpetajatelt üle võttis ning iseseisvalt edasi arendas. Isikliku lunastuse ehk messiaanliku ajastu elu saavutamise tee ongi Leineril kirjeldatud *berurina*.²⁵

19 **Ben-Dor**, Przysucha (Pshishka), Jacob Isaac ben Asher (2007), 661.

20 Jidišipärane kirja pilt on Ishbitze. Poolapärane nimi on Izbica. Kirjanduses esineb see nimi väga erinevatel kujudel. Kasutan heebrea nimekuju אייביצה transkriptsiooni, sest see on eesti keele hääldusele kõige kohasem.

21 **Ben-Dor**, Yehuda. Simḥah Bunem of Przysucha. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 18. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 604.

22 **Cohen**, Aviezer. *Tod'a 'asmit beseper Me Hašiloah kikel leqijum haziqa šeben ha'el veba'adam*. Doktoriväitekiri. Ben-Gurioni Ülikooli humanitaar- ja sotsiaalteaduste teaduskond. 2006. 19.

23 Evangeelses kristlikus teoloogias võiks messiaanliku eksistentsi ideed võrrelda Karl Barthi ja Rudolf Bultmanni eshatoloogilise eksistentsi ideega.

24 **Faierstein**, Morris M. Personal Redemption in Hasidism. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 214.

25 *Ibid.*, 218.

1.3. Mordekai Josep Leineri biograafia

Rabi Mordekai Josep Leineri eluloo kohta on raske leida fakte, sest hasiidlikus liikumises ei olnud tavaks edasi anda biograafilist infot, levinud olid vaid hagiograafilised lood. Poola koolkonna skeptilise hoiaku tõttu tsadiikide suhtes pandi kirja vaid nende õpetused ja ütlused, mitte elulood.²⁶ Ka Leineri kohta kirjapandu on hagiograafilise ja apologetilise tooniga, viimast eriti arvestades vastuolusid tema kaasaegsete rabidega. Kaks peamist allikat rabi Leineri elu kohta on tema järeltulija Hajim Simha Leineri „Dor ješarim“, mis on Leineri dünastia hagiograafia, ning Geršon Hanok Henek Leineri sissejuhatused Leineri enda teosele „Me hašiloah“ ning Ja’akob Leineri teosele „Bet Ja’akob“.²⁷ Lisaks on arvukalt lugusid ja õpetusi nii rabi Leineri kui tema sõbra, õpetaja ja hilisemalt rivaali rabi Menahem Mendeli kohta.

Mordekai Josep Leiner sündis 1800. aastal Poolas, Tomaszówi linnas õpetlaste perekonda.²⁸ Ta kasvas üles koos Menahem Mendel Morgensterniga, kelle õpilane ta ka hiljem Kotskis oli.²⁹ Kotskis oli Leiner üks austatumaid hasiide ning ta õpetas ka ise Talmudi ja pidi tihti täitma koolkonna juhi kohustusi.³⁰

Leineri elulugu käsitlevas kirjanduses on keskseks teemaks Leineri ja Mendeli vaheline konflikt. Vaidlusalune küsimus on, kas nende vastuolu põhjus oli isiklik või ideoloogiline. Selge on, et nende iseloomud olid vastandlikud ning neil oli õpetuslikke erinevusi. Senine uurimus ei ole aga üksmeelel selles osas, mis oli nende konfliktis määrava tähtsusega.³¹ Konflikti mõju tõttu Kotski koolkonnale ja lahkulöömisest sündinud Izbitsa koolkonnale käsitletlen seda siin ka lähemalt. Toon ära kaks enam levinud versiooni konfliktist, sest variante, mis

26 **Faierstein**, Morris M. All is in the Hands of Heaven: The Teaching of Rabbi Mordecai Joseph Leiner of Izbica. Hoboken, New Jersey: Ktav Publishing House, 1989. 11.

27 *Ibid.*, 101.

28 **Edwards**, Betsalel Philip. Translator's Introduction. – *Living Waters. The Mei HaShiloach. A Commentary on the Torah by Rabbi Mordechai Yosef of Izbica*. Tõlk. Betsalel Philip Edwards. Lanham etc.: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. viii.

29 Leineri õpetajate kohta loe lähemalt ptk 1.2.

30 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 12.

31 Faierstein on seisukohal, et määravaks sai nende iseloomude erinevus. Tema põhjalikku käsitlust vt **Faierstein**, Morris M. Kotsk – Izbica Dispute: Theological or Personal? – *Kabbalah: Journal for the Study of Jewish Mystical Texts*, nr. 17, 2008. 75-79. Sellele seisukohale vaidlevad vastu nii Aviezer Cohen kui ka Don Seeman.

kohati erinevad vaid detailides, on rohkesti.³²

Erinevad allikad on nõus, et Leiner lahkus jäädavalt Kotski koolkonnast 1839. aasta sügisel simhát torá püha ajal. Hilisemad hagiograafilised allikad annavad tülile messiaanliku seletuse: Leineri koolkonna rajamine on Zohari ettekuulutuse täideminek. Nimelt on Zoharis kirjast, et aastal 5600 (1839) avanevad tarkuse väravad.³³ Seda n-ö tarkuse avalikuks saamist nimetataksegi rabi Leineri õpetamistöö alguseks. „Dor ješarim“ seletab, et Kotski hasiidid ise hakkasid Leinerit kutsuma oma rabiks³⁴ ning see tekitas koolkonnas vastuolusid³⁵. Lisaks kirjeldab see allikas intsidenti, mille käigus sai Leiner Jumalalt märgi, mille tulemusena ta Kotskist lahkus.³⁶ Seega on Leineri peretraditsioon andnud Mordekai Josep Leineri elusündmustele apologetilist laadi jumaliku seletuse.³⁷

Teise versiooni kohaselt lahkus Leiner Kotski koolkonnast pärast rabi Mendeliga seotud n-ö reedeõhtust intsidenti.³⁸ Väidetavalt olevat rabi Menahem Mendel kustutanud sabati ajal küünla ning öelnud „Ei ole seadust, ei ole kohtumõistjat“. Oma teoga astus ta seadusest üle ning oma sõnadega teotas ta Jumalat. Pärast seda sulgus rabi Menahem Mendel üksildusse, kuhu ta jäi umbes 20 aastaks, kuni oma surmani.³⁹ Selle intsidendi kohta on vähe infot, mis lubaks meil pidada seda ajalooliseks tõsiasjaks. Pigem on see rabi Mendeli vastaste poolt alustatud kuulujutt, mille aluseks oli rabi sulgumine üksildusse aastakümneteks.⁴⁰ Selle loo põhjal said aga tema vastased kuulutada ta hereetikuks. Tagantjäreli seoti selle intsidendiga ka Leineri lahkulöömine Kotskist.

Kokkuvõttes ei ole võimalik öelda, mis 1839. aasta sügisel Leineri ja Mendeli vahel juhtus, kuid kindel on, et nende pikaajaline konflikt jõudis siis

32 Faierstein on nimetanud ning analüüsinud enamusi versioone oma artiklis **Faierstein**, Morris M. The Friday Night Incident in Kotsk: History of a Legend. – *Journal of Jewish Studies*, nr. 34, 1983. 179-189.

33 Vt nt **Leiner**, Hajim Simha. Dor ješarim. – *Living Waters. The Mei HaShiloach. A Commentary on the Torah by Rabbi Mordechai Yosef of Isbitza*. Tõlk. Betsalel Philip Edwards. Lanham etc.: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 3; **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 14-15.

34 **Leiner**, Dor ješarim (2001), 3.

35 *Ibid.*, 4.

36 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 15-16.

37 Tervet lugu vt: **Leiner**, Dor ješarim (2001), 4-5.

38 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 16.

39 **Faierstein**, The Friday Night Incident in Kotsk (1983), 179.

40 *Ibid.*, 188.

haripunkti ning pärast seda nad enam ei kohtunud. Lahkumine ei olnud igal juhul sõbralik, sest Leineri ja Mendeli õpilased ning järglased olid vaenujalal.⁴¹ Nende järgijad leidsid lepituse alles 20. sajandi algul, mil mõlema rabi lapselapselapsed lõid sõbralikud suhted.⁴²

Peale lahkumist Kotskist läks Leiner tagasi oma kodulinna Tomaszówi, ent pidi sealt kohalike hasiidide vastuseisu tõttu lahkuma. Leinerit kutsuti mitmetesse linnadesse, ta valis Izbitsa.⁴³ Seda valikut on jällegi seletatud mitmeti. „Dor ješarim“ väidab, et Izbitsasse kolides täitus Lublini Ja’akob Jitshak Horowitzi prohvetlik teade. Faiersteini põhjendus on, et Izbitsa oli Kotski linnale lihtsalt väga lähedal.⁴⁴ ⁴⁵ Leiner juhtis oma õpilasi Izbitsas umbes 13 aastat⁴⁶ ning suri 1854. aastal. Leineri järglased jätkasid tema koolkonda Izbitsas, hiljem kolisid Radzyńi, koolkond sai tuntuks Izbitsa-Radzyńi nime all.

1.4. „Me hašiloah“ kommentaari tekkelugu

„Me hašiloah“ on rabi Mordekai Josep Leineri Toora kommentaar, mis sisaldab kommentaare ka valitud kirjakohtadele teistest piibliraamatutest ning Talmudi traktaatidest. Raamatu struktuur on traditsiooniline: see vastab Toora osadele, mida loetakse nädalate kaupa (*paraša*). Seega ei ole raamat konkreetsete teemade süstemaatiline tervikkäsitus, vaid on esitatud iganädalaste jutluste vormis. Rabi Leineri õpetus on kirja pandud tagantjäre, tema ise andis oma õpetust edasi suuliselt.

Raamatu pealkiri „Me hašiloah“ ehk Siiloahi vesi viitab nimele, mille andis Leinerile tema õpetaja rabi Bunim, kes võrdles Leinerit Siiloahi allikavetega, mis voolavad tasa ja sügavalt.⁴⁷ See võrdlus viitab Leineri mõttetöö

41 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 17.

42 *Ibid.*, 19.

43 *Ibid.*, 17.

44 *Ibid.*, 102.

45 Vrd ka **Magid**, Shaul. Hasidism on the Margin. Reconciliation, Antinomianism, and Messianism in Izbica/Radzin Hasidism. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2003. 261-262.

46 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 19.

47 Vt **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 100; **Edwards**, Translator's Introduction

sügavusele ning õpetaja kõrgele austusele oma õpilase vastu. Siiloahi maa-alune allikas voolab Jeruusalemmas, Taaveti linnas. Siiloahi vetes salviti Taaveti koja kuninga⁴⁸. Piiblis on '*me hašiloah*' mainitud Js 8,6: „Sellepärast et see rahvas põlgab Siiloahi hiljukesi voolavaid vesi ning pelgab Retsinit ja Remalja poega“.

„Me hašiloahi” esimene köide avaldati esmakordselt 1860. aastal ning teine köide alles 1922. aastal, sest selle ilmutumist takistati. Teine trükk esimesest köitest avaldati 1956. aastal.⁴⁹ Esimese köite avaldas ja toimetas rabi Leineri lapselaps Geršon Hanok Henek Leiner Radzyńist. Selle avaldamisega on seotud mitmed iseärasused. Nimelt on see ainus hasiidlik tekst, mida ei avaldanud juudi trükikoda ning mida ei avaldatud Ida-Euroopas. Seda tehti hoopis Viinis Anton della Torre trükikojas. Faienstein peab kõige usaldusväärsemaks Joseph Weissi põhjendust, et tol ajal ei julgenud ükski juudi trükikoda avaldada nii radikaalse sisuga raamatut.⁵⁰

Lisaks sellele erineb „Me hašiloah” teistest hasiidlikest raamatutest, sest sellele ei antud trükiluba.⁵¹ Trükiluba puudumine annab jällegi tunnistust selle raamatu vastuolulisest sisust, nagu ka tõsiasi, millele viitavad Cohen ja Faienstein, et „Me hašiloah” põletati.⁵² Peale „Me hašiloahit” on põletatud vaid 1781. aastal ilmunud esimest hasiidlikku kirjutist „Toldot Ja’akob Josep”.⁵³

„Me hašiloah” on kirjutatud heebrea keeles. See on tõlge rabi Leineri jidišikeelsest õpetusest. Kommentaaris on Piibli tsitaadid vanaheebrea keeles ning Talmudi ja Zohari tsitaadid aramea keeles.⁵⁴ Meieni on rabi Leineri õpetus jõudnud tema õpilaste märkmete ning suuliste märkuste kaudu⁵⁵.

„Me hašiloah” tsiteerib vaid traditsioonilist juudi kirjandust: Piibel, Talmud, Midraš, „Sefer jetsira” ja Zohar. „Me hašiloahis” esineb teiste autorite õpetustest ja kabalast pärit ideid, ent võrreldes teiste rabide kirjutistega ei ole need

(2001), ix.

48 **Edwards**, Translator's Introduction (2001), ix.

49 **Cohen**, *Tod'a 'ašmit* (2006), 3.

50 **Faienstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 7.

51 **Edwards**, Translator's Introduction (2001), x. Trükiluba on auväärsete rabide ja õpetajate tunnistus nii raamatule kui ka autorile, mis peab kinnitama õpetusele heakskiidu. Ka tänapäeval on hasiidi raamatute avaldamisel vajalik trükiluba.

52 **Faienstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 8; **Cohen**, *Tod'a 'ašmit* (2006), 3.

53 **Faienstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 8.

54 **Edwards**, Translator's Introduction (2001), x.

55 **Faienstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 9.

nii domineerivad.⁵⁶ Näiteks on näha Maimonidese mõju nii Leineri terminoloogias kui ka ideede tasandil, ent ta ei nimeta Maimonidest otseselt kordagi.⁵⁷ Leineri kommentaari on kätketud palju erinevaid teemasid, mille käsitlemisel ei ole Leiner aga ühtlaselt selge. Kuna Leiner pidas teoses toodud jutlusi mitme aasta vältel, ei leia sealt ühegi teema tervikkäsitlust.⁵⁸ Seda momenti on oluline rõhutada, sest tihti on tema õpetusele lähenetud kui teatud doktriini (tavaliselt peetakse selleks determinismi) avamisele ning teosest otsitakse koherentset ja kõikehõlmavat teemakäsitlust. Nii see aga ei ole ning sellest tulenevalt ei ole õigustatud Leineri õpetuse taandamine ühele printsiibile, mida kogu tema ülejäänud teoloogia toetaks. Pigem esitab Leiner oma õpetust paradokside kaudu. Kindlasti jäävad alles küsimused, millele Leiner ei anna vastust. Leineri uurijatel ei ole põhjust probleemseid kohti eitada või neile meelevaldselt vastust otsida, pigem tuleks õpetuse esitamise konteksti arvestades tuua välja vastuolud õpetuses ning leppida tõlgendusvõimaluste mitmekesisusega. Filosoofiline jäikus Leinerit lugedes oleks reduktsionistlik ja tahes-tahtmata vaataks mööda osadest (kas või vähem tähtsatest) teemadest, seega ei kajastaks Leineri mõttemaailma mitmekesisust adekvaatselt.

56 **Faierstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 8.

57 **Seeman**, Don. *Martyrdom, Emotion and the Work of Ritual in R. Mordecai Joseph Leiner's Mei Ha-Shiloah*. – *AJS Review*, nr. 14, vol. 27, 2003. 264.

Maimonidese mõju kohta „Me hašiloahis“ vt **Seeman**, *Martyrdom, Emotion* (2003), 264-266.

58 **Faierstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 9-10.

2. Loodu Jumala ees – rabi Leineri õpetus Jumalast lähtuvast tõelisest maailmamõistmisest

Et mõista, mida tähendab tõelise maailmatunnetuseni jõudmine, on oluline avada rabi Leineri maailmapilt, mida iseloomustab jumalik ettemääratus. Inimese tahte puhastamine ehk *berur* asub just sellisel taustal ning esiteks on vajalik saada aru, mida tähendab konkreetse Jumala tahte eristamine jumalikult ettemääratud maailmas. Lähtuvalt sellest on ka seletatud patu ja jumalateenimise tähendust.

2.1. Jumala tahte äratundmise võimalikkus ettemääratud maailmas

Kõige levinum lause, mida uurijad tsiteerivad näitamaks rabi Leineri usku täielikku jumalikku ettemääratusse, on: „Tõeliselt on kõik Taevaste¹ kätes ning isegi hirm Taevaste ees“², mis esineb esmakordselt tema kommentaaris 1Ms 18,15-le. See on Talmudis esineva rabi Hanina maksimi „Kõik on Taevaste kätes, välja arvatud hirm Taevaste ees“³ ümbermõtestamine. Seda peetakse Leineri radikaalsuse väljendajaks, sest see mitte ei väida, et kõik, mis inimesele elus osaks saab, on Jumala poolt ette määratud, vaid ka inimese usu või uskmatuse määrab Jumal. Kogu juudi mõtteloo kontekstis on rabi Leineri seisukoht eripärane. Täieliku jumaliku ettemääratuse teema kajastub vaid 14.-15. sajandil elanud rabi Hasdai Crescasi õpetuses, ent ka tema õpetust ei mõisteta üksmeelselt.⁴ Samuti ei

1 Tõlgin läbivalt '*šamajim*' sõnaga 'Taevad', sest heebreakeelne sõna on mitmuse vormis. Tihti tõlgitakse see ainsuse vormiks. Sisuline tähendus jääb mõlema puhul samaks, viitab Jumalale.

2 **Leiner**, Mordekai Josep. Me hašiloah. New York: Sentry Press, 1984. 8a.

Leiner, Mordekai Josep. Me hašiloah. – *Living Waters. The Mei HaShiloach. A Commentary on the Torah by Rabbi Mordechai Yosef of Isbitza*. Tõlk. Betsalel Philip Edwards. Lanham etc.: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 45.

Edasipidi viited „Me hašiloahile“ sissejuhatuses seletatud süsteemi järgi. (Me hašiloah, *Vajjera*, 8a/45).

Heebrea keeles: באמת הכל בידי שמים ואף יראת שמים

3 Babüloonia Talmud, traktaat *Berakot*, 33b - <http://www.hebrewbooks.org/shas.aspx?mesechta=1&daf=33b&format=pdf> (01.05.2015)

Heebrea keeles: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים

4 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 21.

ole täielikku ettemääratust tunnistanud klassikaline rabiinlik kirjandus, kõige lähedamal sellele ideele ongi juba mainitud rabi Hanina maksim.⁵

Rabi Leineri teoloogia on teotsentriline, st tema õpetus ning selle kohaselt kogu maailm annavad tunnistust Jumalast. Seejuures on oluline, et inimest ei ole tasalülitatud. Inimene on samuti osaline teotsentrilises maailmas ja teoloogias, ent ei ole seal Jumalale võrdne partner ega vaba tegutseja, vaid inimene on see, kes annab oma toimimise ja tegelikult ka lihtsalt olemasoluga tunnistust Jumala olemasolust ning tema kohalolust. Leineri jaoks inimene kaotab oma iseseisvuse ning on sõltuv ainult Jumalast.

Cohen on seisukohal, et Leineri väited jumaliku ettemääratuse kohta ei ole mitte teoloogilised väited maailma toimimise kohta, vaid need peavad lihtsalt kinnitama, et midagi inimese elus ei ole juhuslik, vaid kõik on kavatsuslik.⁶ Siin jääb aga selgusetuks, mida see kavatsuslikkus sisuliselt tähendab. Leineri kommentaarid annavad põhjust väita, et just maailma toimimine ja kõik maailmasse puutuv on ette määratud. Näiteks selgitab Leiner maailma toimimist 1Ms 12,1 kommentaaris. Ta ütleb, et teised rahvad (ehk mittejuudid) mõtlevad Jumalale siis, kui maailmas toimuvad suured muutused. Kui kõik toimub loomuliku korrapäraselt (*derek haṭṭeba*), siis nad Jumalat ei näe, sest nende usk Jumalasse ei küündi nii kaugele. Juudid aga tunnistavad Jumalat ka loomuliku maailma toimimise alusena ning mõistavad, et mitte millelgi ei ole maailmas püsi ilma Temata.⁷ See on maailma mõistmine lähtuvalt Jumalast.⁸

Seeman avab Jumala täieliku suveräänsuse teemat, küsides, mida tähendab Leineri jaoks, et „Issanda päralt on ilmamaa“ (Ps 24,1). See ei ole vaid teadmine või uskumine, et Jumal on Looja ja kõige valitseja ning seetõttu tuleb Teda teenida. Jumala mõistmine kõige sügavamal astmel pigem õõnestab mingi erilise jumalateenistuste tähendust, sest selline arusaam Jumalast kätkeb endas Jumala tunnistamist absoluutselt igasuguse toimimise taga. Kinnituseks toob Seeman välja Leineri õpetuse sellest, et isegi inimese võimekus või võimetus ning soov

5 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 21.

6 **Cohen**, *Tod'a 'asmit* (2006), 6-7.

7 Me hašiloah, *Lek-ləka*, 6a-6b/36.

8 Vt ka nt 3Ms 12,2 kommentaari, Me hašiloah, *Tazri 'a*, 35a/204.

palvetada on Jumala enda poolt määratud.⁹

Faierstein nimetab Leineri teoloogia põhiprintsiibiks jumalikku eeshoolt, mis tähendab, et Jumalal on n-ö plaan iga inimese eluks.¹⁰ 4Ms 1,1-2 kommentaaris ütleb Leiner, et eeshool (heebrea keeles '*mašgiaḥ*', 'juhendamine', 'järelvalve', 'kaitsmine') on üldine ning ulatub ka teiste rahvasteni. Iisraeli rahva puhul on aga Jumala eeshool konkreetne (*mašgiaḥ bipraṭ*) ehk individuaalne.¹¹ 4Ms 24,17 kommentaaris väidab Leiner, et teised rahvad ütlevad Jumala kohta, et ta ei valva Iisraeli rahvast praegu, vaid teeb seda alles tulevikus. Selle vastu ütleb Leiner, et Jumal on päästnud Iisraeli rahvast põlvest põlve ning Tema eeshool Iisraeli eest on individuaalne.¹² Igal juhul usub rabi Leiner, et Jumal kannab iga Iisraeli rahva hinge eest erilist hoolt, mis tähendab iga inimese elu individuaalset juhtimist.

Rabi Leineri teoloogiat ei tohiks näha ühekülgsest ettemääratuslikuna. Oma koha Leineri õpetuses leiab vabaduse mõiste ning ta ei muuda tühiseks jumalateenimist, käsutäitmist ega pattu. Inimesel on ajendid ja tungid, mis tulenevad selle maailma olemusest, st et meie maailm tekitab meis soove ja ihasid. Inimene tajub nende soovide täitmist või nendest hoidumist vaba valikuna. Näiteks inimese tahe olla auväärne teiste inimeste ees, tahe täita kogu seadust ilma igasuguse kõrvalekaldega. Ent siiski, see, kuidas inimene tegutseb, on Jumala poolt määratud. Seega ka see, kas inimene astub seadusest üle või mitte, kas ta on suuteline eneserefleksiooniks (*berur*), kas ta jõuab eluni tões ehk Jumala mõistmiseni. Kui inimesel ei ole tõelisuse mõistmist, on tema elu suunatud eksistentsile siin ja praegu. Inimene, kes ei tunne Jumalat, tajub ennast vabana.

„Me hašiloah“ käsitleb vabadust valdavalt kui tarvilikku illusiooni. Näitamaks Leineri jutluste mittesüsteematilist iseloomu, toon välja ühe kommentaari lõigu, mis väidab, et vahel harva teeb Jumal käsutäitmise inimesest sõltuvaks, st annab inimesele vabaduse otsustada. Leiner ütleb 1Ms 37,1 kommentaaris, et kõik teod, mida inimene teeb, on Jumala poolt määratud. Samas

9 Seeman, *Martyrdom, Emotion* (2003), 255.

10 Faierstein, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 21.

11 Me hašiloah, *Bamidbar*, 45a/267.

12 Me hašiloah, *Balaq*, 53b/311.

väidab ta, et on üksikud korrad, mil Jumal annab inimesele valikuvõimaluse.¹³ Neid üksikuid kordi ei ole aga lähemalt seletatud ning selle tähendus ei tule ka teistes kirjakohtades välja. Arvestades aga kogu Leineri kommentaari, on domineeriv juba mainitud vabaduse kui tarviliku illusiooni kontseptsioon. Ka Seeman ja Faierstein väidavad, et tarviliku illusiooni idee mõtestab ära niivõrd tähtsa teema nagu käsutäitmine ehk jumalateenistus igapäevaelus.¹⁴ Leian, et Leineri kommentaari põhjal võib tarviliku illusiooni idee seostada ka ontoloogiliselt Jumalaga, sest see avab Jumala olemust. Nimelt on Jumal see, kes tahab olla varjatud ning avalikuks saav. Jumala varjatud olek inimese jaoks tähendab illusoorset arusaamist maailma toimimisest, Tema avalikkus võimaldab inimesel tajuda maailma nii nagu see tõeliselt on – ehk „kõik on Jumala kätes”.

Viimati mainitud 1Ms 37,1 kommentaaris kajastub veel üks oluline idee seoses vabadusega, nimelt on inimese mõtted tema enda teha, seega ei ole ette määratud.¹⁵ Mõtted aga saavad teoks ainult siis, kui Jumal on nii määranud. Vabadus mõelda on põhimõttelise tähendusega ka *beruri* protsessi juures, sest inimese eneserefleksioon toimub tema enda mõtetes. Kuigi see, kas inimene üleüldse on võimeline *beruriks* ning kas see tema elus toimub või mitte, sõltub Jumala tahtest, siis see protsess ise inimese mõtetes peab toimuma inimesest endast lähtuvalt. Vastasel korral annihileeritaks või tühistataks inimene kui iseseisev subjekt täielikult. Coheni sõnastuses kajastub inimese kui persooni olulisus eriti tugevalt: eneserefleksioon (*berur*) on „mina“ loomine, kes on suhtes Jumalaga. Ainult siis, kui on „mina“, saab esitada küsimuse „mida Jumal minult nõuab?“. Enda „minast“ teadlikuks saamise tulemuseks on Jumala (konkreetse) tahte äratundmine.¹⁶ Rabi Leineri õpetuse eesmärk ongi tekitada muutus inimese teadvusseisundis, et inimene igal hetkel oma elus tajuks ennast ja maailma kui täielikult Jumalast sõltuvat ning tunneks Jumalat kogu aeg ning igal pool. See tähendab jõuda õige arusaamiseni maailmast ja Jumalast ning selle kaudu eluni tões.

¹³ Me hašiloah, *Vajješeḇ*, 14a/77.

¹⁴ Seeman, *Martyrdom, Emotion* (2003), 255; Faierstein, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 36.

¹⁵ Me hašiloah, *Vajješeḇ*, 14a/77.

¹⁶ Cohen, *Tod'a 'asmit* (2006), 14-15.

Rabi Leiner küsib ise, et kuidas on võimalik üldse teha midagi Jumala tahte vastu, kui kõik on ette määratud.¹⁷ Ta vastab, et Jumala tahte äratundmine maailmas sõltub sellest, kuidas iga inimene maailma näeb. See tähendab, et inimene ei saa küll oma teoga vastuollu minna Jumala tahtega, kuid oma piiratud arusaamise tõttu ei oska ta elada Jumalaga kooskõllaliselt. Seega kui Leiner räägib elust või toimimisest, mis on Jumala tahte vastu, siis tähendab see inimese suutmatust mõista Jumala tahet. Alles puhastatud (*berur*) tarkus on see, mis mõistab, et kõik tuleb Jumalast ning vabal tahtel ei ole reaalsusele rohkem mõju kui küüslaugukoorel (*qlipat šum*).

Inimese piiratud arusaamine tuleb sellest, et Jumal on oma toimimise maailma eest varjanud. Seetõttu tajub inimene, nagu tal oleks vaba tahe. Vabaduse illusiooni ei saa aga mõista ainult negatiivselt. Tänu vabaduse illusioonile tuleb inimese südamesse soov Jumalat teenida ning enda teenimist nõuab ka Jumal.¹⁸ Seega on vabaduse illusioon üheaegselt nii vältimatu, sest Jumal ei taha olla täielikult antud ja avalik siin maailmas, kui ka tarvilik, et inimesed teeniksid Jumalat, nagu Ta seda nõuab. Vabaduse tajumine aitab elada inimesel, kel ei ole tõelist arusaama maailmast ja Jumalast. Lisaks sellele aitab ortopraksia inimesel jõuda sügavaima arusaamiseni maailmast ja Jumalast. Sellest ka jumalateenimise tähendus ning mõttekus.

Faierstein selgitab, et tõene arusaam maailmast on võimalik vaid jumalikust perspektiivist lähtuvalt. See arusaam ei ole inimesele omane tema piiratud tõttu, ent samas ei ole see ka inimesele võimatu.¹⁹ Inimene saab tõese mõistmiseni jõuda *beruri* käigus. Tõde saab katkematult hoomata aga alles päästetud inimene. Faierstein nimetab Leineri teoloogia tuumaks paradoksi, et inimesel on kohus mõista Jumala tahet (*berur*) ning samas on suutlikkus või suutmatust seda teha on Jumala määratud. Inimene saab täita Jumala tahet ainult Tema enda abiga, st siis, kui Jumal ise seda ka tahab.²⁰

Cohen aga ei näe vabaduse ja ettemääratud kooseksisteermises vastuolu.

¹⁷ Me hašiloah, *Qorah*, 50b/294.

¹⁸ *Ibid.*, 50b/294-295.

¹⁹ **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 37.

²⁰ *Ibid.*, 24.

Ta leiab, et need toimivad samaaegselt ning kattuvad kõrgemas olemisvormis, mida iseloomustab Juuda tüpoloogia. Siis on inimene mõistnud, et tema tõeline tahe on sama, mis Jumala tahe, seega inimese vabadus on kätketud Jumala vabadusse.²¹ Cohen näitab, et vabadus ja ettemääratus võivad teatud kontekstis olla sisult samatähenduslikud. Kui inimese teadvuses on toimunud muutus ning ta on jõudnud sügavaima arusaamiseni maailmast ja Jumalast, siis ta tunneb ära enda tahtes Jumala tahte ja toimimise. Seda võib kirjeldada nii ettemääratuse kui tõelise vabadusena – inimese vabadus on Jumala vabadus; inimese vabaduse on ette määranud Jumala vabadus.

Mida tähendab sellises jumaliku ettemääratuse kontekstis Jumala konkreetse tahte äratundmine ning mida kujutab endast Jumala konkreetne tahe?

See on tahe, mis on suunatud konkreetses situatsioonis ja konkreetset ajal ühele inimesele ning see tahe kehtib ainult selle inimese kohta. Faierstein juhib tähelepanu, et arusaam Jumala tahtest, mis muutub ajas, on vastuolus juutliku traditsiooniga, kus Jumala tahe saab ilmsiks Tooras. Leineri puhul Jumala tahe ei ole ajaülene, vaid lähtub olukorrast.²² Üldiste Toora sõnade (*dibre torah kälalim*) täitmine on nõutud Joosepi tüpoloogia hasiididelt²³, st 613 käsu e mitzvá pidamist. Juuda tüpoloogia hasiidid peavad mõistma Jumala konkreetset tahet.

Edwards võtab Jumala tahte äratundmise teema kokku järgnevalt: konkreetset Jumala tahet aitavad ära tunda Toora õppimine ning Jumala teenimine. Selle kaudu peab inimene jõudma suutelisuseni vaadata Jumala poole ning tundma ära Tema toimimise ilma Toora vahenduseta. Inimene peab valmis olema selleks, et Jumal valgustab oma tahte otse temasse. See tähendab, et inimese ja Jumala suhe on otsene ja personaalne.²⁴

Kokkuvõttes on Jumala tahte äratundmine inimese teadlikuks saamine sellest, kes on inimene ja mis on maailm suhtes Jumalaga. Jumala tahe saab inimesele teatavaks tema enda tahte sees, st jõudes tõelisele arusaamisele enda tahtest või teost, nähakse selle samasust Jumala tahtega. See tähendab ühtlasi nii

21 Cohen, *Tod'a 'asmit* (2006), 6.

22 Faierstein, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 23.

23 Me hašiloah, *Mas'e*, 56a/324.

24 Edwards, *Translator's Introduction* (2001), xii.

tõelise „mina“ kui ka Jumala avastamist. Selle kaudu saab varjatud Jumal maailmas avalikuks. Jumala avalikukssaamine ongi viimselt nii jumalateenimise kui ka konkreetse Jumala tahte äratundmise eesmärk. Inimene ise peab andma tunnistust Jumala kohalolust maailmas.

2.2. Beruri protsess ehk õige mõistmiseni jõudmine

Selle peatüki eesmärk on avada Leineri keskset teemat kahest küljest: esiteks täpsemalt selgitada Leinerile endale toetudes *beruri* olulisust ning tähendust; ning teiseks tuua välja Leineri selgitused *beruri* toimumise kohta. Selles peatükis toetun põhiliselt algallikale, sest Leiner on ise *beruri* teemat avanud põhjalikult ja mõistetavalt. Sekundaarallikatele viitan, kui autorid on tabavalt selgitanud Leineri ideede teatud aspekte.

Leineri kommentaari tekstilõigud, millele viitan, ei ole ammendav loetelu kõigist *beruriga* seotud osadest. Nagu eelmises peatükiski, olen valinud sisuliselt kõige kaalukamad ja selgemad kohad. Tekstilõikude valik kommentaaris on väga mitmekülgne ning ei ole n-ö ühte õiget viisi, kuidas *beruri* läbi viia ja kirjeldada. Sellel on äärmiselt palju tahke ning seetõttu kajastab siin esitatu *beruri* olulisimaid tahke. Siiski on sinne käsitus piisavalt hoomav, et mõista Leineri idee põhijooni, millele võib leida kommentaaris üksikasjalikke täiendusi ning näiteid

2.2.1. Beruri protsessi tähendus, eeldused, eesmärk ja vajalikkus

Berur on Leineri õpetuses peamine idee, sest see on viis, mille kaudu jõutakse ideaalini ehk kooskõlalise eluni Jumalaga. *Beruri* tähendust näitlikustab Leineri kommentaar 2Ms 30,1-le. Talmudi kirjakohtadele toetudes väidab ta, et patt algab sellest, kui „silm näeb ja süda himustab“²⁵. Vältimaks pattu peab inimene olema

25 Me hašiloah, *Təşavveh*, 29a-29b/164.

eriti hoolas, et hoida silm ja süda puhtana himudest. Inimese silm (st kuidas inimene maailma vaatab, maailmasse suhtub) peab olema puhas, et tema hing sellest läbi näeks ning saaks eristada head halvast. Kui silm ihkab üksnes maist, ei saa hing halba endast eemale tõugata ning kurjus tuleb inimesse. Jumal aga käskis inimesel oma tahe puhastada, st et „silm” ei januneks tühiste lõbude järele, selleks et hingel oleks võimalik tahta ainult seda, mida tahab Jumal.²⁶ Inimese maailmavaade – kas maisele või Jumalale orienteeritud – on vahetult seotud tema käitumise ja olemisega. Inimene, kes tõstab maised suhted esikohale (nt Toora, mõne rituaali või seaduse pidamine absoluutseks, inimestevaheliste suhete või enda pidamine olulisimaks ilma viiteta Jumalale), ei ole võimeline pattu endast eemal hoidma, sest Jumal (kelle suhtes patt teostatakse) on teisejärguline. Oma tahte puhastamine peab looma terve suhte Jumalaga, mis ei pea midagi loodut või maiseid suhteid ülimuslikuks (st lõpetab ebajumalakummarduse laiemas tähenduses), ja viib eluni tões, kus Jumalat mõistetakse kohaselt ning kus inimese üle ei valitse kurjus ega patt. Siit lähtuvalt väidan, et pattu tuleks Leineri õpetuses mõista kui vale arusaamist, vale mõtlemist. Kui kõik teod on Jumala kätes, on sisuliselt mõttetu neist mõnda lükata patu kategooriasse, sest need kõik on võrdväärselt Jumala tahe. Seega võib patuks pidada inimese enda eemaldumist Jumalast, st tema kavatsused ja elu ei ole suunatud Jumala teenimisele, vaid loodu teenimisele (või selle ärakasutamisele).

Oleks väärid pidada Leineri suhtumist maailma või maisesse askeetlikuks või maailma eitavaks. Suhe Jumala ja maailmaga peab olema õiges proportsioonis: mitte maised suhted ei tohi määrata inimese suhet Jumalaga (idolaatria), vaid suhe Jumalaga peab määrama suhte maisega. Leiner ütleb, et „koht, aeg, inimene – neis ei ole mingit kindlust inimesele, ainult Jumal, Tema on inimese kindlus.”²⁷ „Inimene seob end Jumalaga ja ei eralda ennast millestki siin maailmas, vastupidi, ta puhastab oma suhted parimal viisil hea mõistmise ja arusaamise kohaselt.”²⁸ See tähendab Jumala loodu ja jumalateenistuse kaudu jõudmist Jumala tahte ja toimimise mõistmiseni ning ka inimese suhe kaaslooduga

26 Me hašiloah, *Təşavveh*, 29a-29b/163-164.

27 Me hašiloah, *Bəhar*, 42b/245.

28 Me hašiloah, *Vajjira*, 32b/192.

peab olema puhastatud.

Maailmast lahtiütlemise eitamisega haakub ka Leineri eriline suhtumine hasidismis levinud *biṭṭuli* ja *hitpaššuti* kategooriatesse. Seeman käsitleb põhjalikult Leineri ning ka tema õpetajate eitavat suhtumist eneseteadvuse annihileerimisse (*biṭṭul*). Seeman selgitab, et religioosse elu (st ka *beruri*) eesmärk on olla võimeline „nägema Jumalat näost näkku” ehk mitte pöörata pilku Temast ära. Seda tähistab *hitpaššuti* valdkond, mille kõrval ei ole *biṭṭulil* kohta.²⁹ *Hitpaššuti* mõistet võib tõlkida kui 'laienemine', 'levimine' (selle vastand on kabalast pärit mõiste *šimšum* ehk kokkutõmbumine). Leiner räägib nii *hitpaššuti* kui *šimšumi* tasanditest (vrd konkreetne ja üldine).³⁰ Traditsiooniliselt on hasidismis mõistetud *biṭṭuli* kui inimese lõplikkuse ületamist ja osaks saamist jumalikust.³¹ Ka Leineri eesmärk on, et inimese olemine oleks kätketud Jumala olemisse. Seejuures aga on inimene subjekt, kes on suhtes Jumalaga, st inimene peab *olemas olema*, tema eneseteadvus ei saa olla tasalülitatud.

Leineri õpetuse puhul kehtib eeldus, mis on omane üldiselt igale rabiinlikule õpetusele: õpetus on suunatud Iisraeli rahvale, seega on ainult neil võimalik jõuda Jumalaga kooskõlalise eluni. Nagu ka eelnevas peatükis mainitud, kehtib individuaalne jumalik ettemääratus vaid Iisraeli koguduse hingedele, teiste rahvaste puhul räägib Leiner üldisest ettemääratusest. Siinkohal tuleks seda ettemääratust (nii nagu ka käsutäitmist judaismis üldiselt) näha kui õnnistust, võimalust teenida Jumalat, mitte elamist takistavat kohustust. Leiner on aga adressaati veelgi kitsendanud, suunates sõnumi mitte isegi kogu Iisraeli rahvale, vaid Iisraeli rahva seast üksikutele hingedele.³² See kehtib seoses *beruriga*, mis on võimalik vaid üksikutele tsadiikidele, kellele Jumal on selle määranud.

Leiner väidab otsustavalt inimese tahte või kavatsuse puhastamise vajadust ka siis, kui need on pealtnäha juba Jumala tahtega kooskõlas (nt käsutäitmine) ning kui need paistavad meile hea tahte või kavatsusena. Rõhutatult on tarvilik sügav mõtisklus „isegi kohas, kus inimese kavatsus on Taevaste nimel, ta peab aru

29 Seeman, *Martyrdom, Emotion* (2003), 275.

30 Cohen, *Tod'a 'asmit* (2006), 13.

31 Jacobs, *Basic Ideas of Hasidism* (2007), 408.

32 Selle teema näidet vt Me hašiloah, *Toldot*, 10a-10b/57-58.

saama ja õppima, kuidas toimida ja kuidas see on õnnistatud Jumala tahe.”³³ Seega olulisim teo ja tahte juures, ka Jumala antud käsu täitmise juures, on kavatsus; et kavatsus oleks teadlikult suunatud Jumalale, mis välistab automaatse või harjumuspärase käitumise. Faierstein väidab, et Leineri jaoks oli mehhaaniline käsutäitmine lausa idolaatria.³⁴ Käsutäitmine, mis ei ole läbimõeldud, vaid on harjumuslik, teeb selle tegevuse sisutühjaks, sest selles tegelikult puudub Jumala teenimine. See võib muuta ka näilise Jumala käsu täitmise patuks. Seda näitlikustab Leiner 3Ms 24,10 kommentaaris³⁵, et inimene peab järgima (st mõistma enda tegevuses) Jumala tahet alati, seda ka juhul, kui Jumal ei anna inimesele võimalust oma käsku täita. Seega on ka käsu täitmata jätmine või sellest üleastumine Jumala konkreetne tahe seoses olukorra ja inimesega. Kui aga inimene tõstab kaebusi Jumala vastu seetõttu, et tema ei saa seadust täita, näitab see, et „ka alguses kui ta tahtis täita Jumala tahet, ka siis ei olnud tema kavatsus Taevaste nimel”³⁶ ehk inimene tahtis käsku täita, et paista õiglase ja auväärse koguduse silmis, kuid tema kavatsus ei olnud Jumalat teenida. Tõeline, Jumalaga kooskõlas elu on see, milles nii tegu kui tahe on teadlikult suunatud Jumalale. See kätkeb endas ka arusaama sellest, et nii inimese kui maailma toimimise on määranud Jumal. Teadvustatus, mis toimib kahel suunal, viitab ka eelmises peatükis ära toodud võimalusele mõista elu tões kui täielikult ettemääratud elu või kui vabadust (inimese elu/vabadus, mis on kätketud Jumala elusse/vabadusse). Selle tõdemuseni jõudmiseks ja selle tajumiseks ongi vaja eneserefleksiooni, mida sisaldab *beruri* protsess. Selline taipamine ei ole enesestmõistetav, vaid, nagu Leiner selle sõnastab, „Isegi ka jumalateenistuses leidub sügavus, mis on sügavam kui inimese taipamine”.³⁷

33 Me hašiloah, *Bəha 'alotəḳa*, 48a/281-282.

34 **Faierstein**, All is in the Hands of Heaven (1989), 31; Leineri näidet vt Me hašiloah, *Bəha 'alotəḳa*, 48a/281.

35 Me hašiloah, *'emor*, 41a-42/239-243.

36 *Ibid.*, 41b/241.

37 Me hašiloah, *Bəha 'alotəḳa*, 48a/281-282.

2.2.2. Protsessi kirjeldused

Cohen on tabavalt nimetanud *beruri* „kohtumispunktiks inimese ja Jumala vahel”³⁸, see toimub eneserefleksiooni kaudu, mis loob uue, Jumalast teadliku eneseteadvuse.³⁹ Cohen sõnul on tahe, mis jääb alles peale *beruri* protsessi, mida ta nimetab ego hävitamiseks, Jumala tahe.⁴⁰ Siinkohal arvan, et „ego hävitamine” ei ole õnnestunud väljend *beruri* kirjeldamiseks, sest, nagu sai ka eelmises alapeatükis mainitud, jääb inimese eneseteadvus alles.⁴¹ Seda mitte ei hävitata, vaid puhastatakse, mille käigus jõutakse arusaamiseni, kuidas inimese tahe on kätketud Jumala tahtesse. Cohen räägib ka ise inimlike tungide puhastamisest, mille järel saadakse nende kontrolli alt vabaks.⁴² Nõustun aga Coheni põhiväitega, et peale *beruri* alles jäänud tahe on identne Jumala tahtega – ehk inimene on jõudnud arusaamisele sellest, mis on Jumala kavatsus ja tahe (*kavvanat vorašon ’elohim*).

Järgnevalt toon ära *beruri* võimalikud viisid ja toimumise kolme näite põhjal. Vaatamata sellele, et Faierstein on nimetanud Leineri käsitlust *berurist* „puhtteoreetiliseks”⁴³ ning on nimetanud ainult ühe koha, kus Leiner jagab praktilisi juhtnööre⁴⁴, leian, et neid on kommentaaris siiski rohkem. Senise uurimistöö põhjal võib järeldada⁴⁵, et Leineri käsitlust on peetud teoreetiliseks eelkõige seetõttu, et tegevus, mida *berur* endas sisaldab, toimub mõttetasandil. Seega ei ole konkreetseid füüsilisi tegevusi (mis muidu judaismile on iseloomulikud), vaid inimene peab jõudma õigele arusaamisele intensiivse järelemõtlamise kaudu.

Leineri õpetuse erinevad juhtnöörid peavad *koos* abiks olema *juba praktiseerivale* hasiidile, kes ei loe teksti kui teooriat. Seega on „Me hašiloah” uurija ja õpetuse praktiseerija mõistmisväljad erinevad. Käesolev uurimistöö ei

38 Cohen, *Tod’a ‘ašmit* (2006), 9.

39 *Ibid.*

40 *Ibid.*

41 Vrd Seemani argumenti selle kohta, et Leiner ei kiida heaks *biṭṭuli* ehk eneseteadvuse annihileerimist.

42 Cohen, *Tod’a ‘ašmit* (2006), 9.

43 Faierstein, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 46.

44 Selleks on Me hašiloah, *Vajjiggaš*, 16b-17a/96-99.

45 V.a Coheni doktoritöö, mis on esimene katse mõista *beruri* rakendamisviise.

hõlma kõiki *beruri* praktikaga seotud seletusi, seega võib (aga ei pruugi) äratoodud näidete rakendatavus tunduda kohati ebaselge. Siinkohal tuleb aga arvestada, et näited on osa laiemast õpetusest, mis on suunatud küsimusele „*kuidas* teha seda, mis on kästus”⁴⁶, niisiis täielikult suunatud hasiidide vaimsele juhatamisele. Vaatamata uurija ja Izbitsa-Radzyńi koolkonna hasiidi erinevale positsioonile „Me hašiloah”⁴⁷ lugejana, usun, et Leineri õpetuse eesmärk olla juhendiks neile, kes otsivad jumalikku tõde, saab nähtavaks ka kommentaari teoreetilises käsitluses. Seega detailküsimused (mitte aga ebaolulised) – näiteks alljärgneva teise näite põhjal, kuidas uurida teo ajendi liikumist läbi kolme astme – leiavad ühest küljest vastuse Leineri teistes *beruriga* seotud suunistes ning teisalt tuleb arvestada intuiitsuse või taipamise kategooriaga, mis tegelikult kehtib ka Jumala tahte äratundmisel.⁴⁷

Esitlen kolme kõige n-õ praktilisemat juhtnööri *beruriks*. Esimesena käsitlen meetodit, mida Faienstein kirjeldab ainsa näitena praktilisest juhtnööriist ning mis on ilmselt kõige lihtsamalt mõistetav kui tegevus.

1. näide. Kommentaaris 1Ms 45,28-le⁴⁸ toetub Leiner Talmudi kirjakohtadele: „Rabi Levi bar Hanina ütles rabi Šimeon ben Lakiši nimel: „Inimese *ješer toš* peab alati võitlema tema *ješer har‘a* vastu /.../. Kui tal läheb see korda, on hästi, kui ei, siis ta peab pühenduma Toorale /.../. Kui tal läheb see korda, on hästi, kui ei, siis peab ta kordama šemád /.../. Kui tal läheb see korda, on hästi, kui ei, peab ta endale meelde tuletama surmapäeva /.../.”⁴⁹ Neid nelja soovitusi tõlgendab Leiner kui *beruri* astmeid. Kõigepealt selgitab ta sõna „alati” tähendust: kõik, mis inimesele osaks saab, ka need asjad, mis tunduvad ülevad või rõõmustavad, vajavad puhastamist, et neid mõistetakse ainult lähtuvalt Jumalast.

Esimene *beruri* aste, inimese hea loomuse võitlus tema pahede vastu,

46 **Magid**, Shaul. *Mystical and Nonmystical Approaches to Interpreting Scripture*. – *Jewish Mysticism and Kabbalah: New Insights and Scholarship*. Toim. Frederick E. Greenspahn. New York: New York University Press, 2011. 147.

47 Intuiitsuse ja taipamise kohta vt ptk 2.3.

48 Me hašiloah, *Vajjiggaš*, 16b-17a/96-99.

49 Babüloonia Talmud, traktaat *Berakot*, 5a. Tõlk. Maurice Simon. Toim. Isidore Epstein.

http://www.come-and-hear.com/berakoth/berakoth_5.html (31.04.2015)

Tõlgitud Leineri kommentaari ning Talmud ingliskeelse tõlke põhjal.

Me hašiloah, *Vajjiggaš*, 16a/96-97.

tähendab, et inimene peab lõpu tegema oma ihadele. Selle jaoks on vajalik endalt küsida „Miks on minule hea [see iha], millel ei ole püsimist igavesti?”⁵⁰ ehk milleks januneda selle järgi, mis nagoonii on kaduv. Selle üle järelemõtlemine peaks inimest aitama loobuma tühisustest ning hoopis pühendumale sellele, millel on igavikuline väärtus. Kui aga inimene mõistab, et ihal ei ole püsi, kuid „ta ikka igatseb selle järgi, siis paistab kuidagi, et see on iha, millel on püsi”⁵¹ ehk ta januneb selle järele, mille Jumal on talle määranud. Seejärel peab inimene võtma ette *beruri* järgmise astme, et leida kinnitust oma tahte püsiva väärtusega loomuses.

Teine aste on Toorale pühendumine, „sest Toora sõnad, need on nõuandeks inimesele, et pääseda ihadest.”⁵² Leiner väidab, et inimesel on võimatu näha, kuidas tema tungid on *ješer har’a* ajal, mil need on temast võimust saanud (st kui inimese hea loomus ei suutnud jagu saada tema patususest). Tooras võib aga inimene näha, et mittepatused asjad või suhted kätkevad endas põhimõtteliselt samasugust headust või rahuldust kui ebaterved relatsioonid. Leiner tahab näidata, et mitte paheliselt mõistetud ihad ei ole tõeliselt rahuldust pakkuvad, vaid need, mis on pühitsetud (*bi-keduša*). Leiner ise küll ei selgita, mida tähendab see pühitsetus, ent konteksti arvestades võib selle sõnastada kui „tahe (iha) või tegu Taevaste nimel”, mille põhjust nähakse Jumalas ja mille toimumises mõistetakse Jumala kohalolu.

Järgmine samm tuleb ette võtta, kui ka Toorale keskendudes jõuab inimene järeldusele, et tema iha on n-ö pühitsetud. Siis peab kordama šemá palvet: „Kuule, Iisrael! Issand, meie Jumal Issand, on ainus” (5Ms 6,4). Esiteks aitab see ülbuse vastu, mis võib tekkida Toorale keskendudes, kui inimene saab enda tahet ja tegusid õigustada Pühakirja abil. Teiseks viitab Leineri järgi selle palve sisu kõige olulisemale, nimelt et kõik on Taevaste kätes. Seda punkti kommenteerib Leiner kõige lühemalt, ent jällegi on võimalik mõista, et inimese ülesanne on järele mõelda, millises seoses on inimese tahe ja šemást tulenev tõdemus Jumala kohta. Siin võib erinevust eelmistest astmetest näha selles, et eelmised kaks tegelesid

⁵⁰ Me hašiloah, *Vajjiggaš*, 16b/97.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

konkreetses inimese iha põhjuse mõistmisega, kuid kolmas aste asetab inimese kui sellise suhtesse Jumalaga ning mõtestab seda suhet.

Viimane aste, mis viib selle *beruri* protsessi lõpuni, on sarnane esimesega, ent loomult intensiivsem ja nõudlikum kui eelmised. Suremise päeva meeldetuletamine tähendab, et inimene „kujutab ette oma mõttes nagu praegu oleks [tema] surmapäev”⁵³ ning „pärast seda ei ole ihal ja rõõmul mingit kohta”⁵⁴. Kui ka sellises ettekujutuses leiab inimene, et tema soov millegi järele on väärtuslik ja jääb tema südamesse, siis võib ta kindel olla, „et see on Jumalast ja [see] jääb püsima kuni igavikuni”⁵⁵. Ehk kui inimene leiab oma tahtes igavikulise väärtuse, näeb, kuidas see on ka Jumala tahe, siis on ta jõudnud õige mõistmiseni ja ta näeb oma elu Jumala elu valguses. See kehtib iga teo puhul, ka siis, kui tegemist on seadusest üleastumisega. Ka see võib olla Jumala tahe ning inimese ülesanne on seda mõista. Seadusest üleastumine, mis lähtub vaid ihalusest maiste tühisuste järele, on patt. Seega patt tuleneb inimese mittetäielikust Jumala ja maailmamõistmisest.

Sellise *beruri* protsessi kirjeldust on Leiner näitlikustanud Jaakobi ja Joosepi taaskohtumise loo kaudu (1Ms 45,25-46,30). Leiner ütleb, et kui Jaakob teada sai, et Joosep on elus ja „Jaakobi vaim elustus taas” (1Ms 45,27), siis kartis Jaakob, et tema rõõm „oli ainult selle maailma rõõm, seega ta uuris [ennast] ja ühines nende *beruridega*”⁵⁶. „Ma tahan minna ja teda näha, enne kui suren!” (1Ms 45,28) vastab esimesele *berurile*, kus *ješer toh* võitleb *ješer har’a* vastu. Teist *beruri*, Toorasse süvenemist näitab, et Jaakob „ohverdas tapaohvreid oma isa Iisaki Jumalale” (1Ms 46,1). Kui Jaakob nägi Joosepit, „siis ta langes temale kaela ja nuttis kaua tema kaelas” (1Ms 46,29), see tähistab šemá kordamist. Viimase *beruri*, oma surmapäevale mõtlemise läbis Jaakob siis, kui ta ütles „Nüüd ma võin surra, sest olen näinud su nägu ja tean, et oled veel elus” (1Ms 46,30).

Leineri toodud näide jätab ruumi tõlgendamiseks ning samas näitab antud juhise laiahaardelisust. Näiteks see, mida Leiner nimetab Jaakobi teiseks *beruriks*,

⁵³ Me hašiloah, *Vajjiggaš*, 17a/98.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

näitab Toorasse pühendumise ulatuslikku tähendusvälja: see võib olla nii teatud käsu täitmine või siin kontekstis Jumalale tänu avaldamine. Igal juhul ei ole tegu punktuaalse rituaali täitmisega, vaid inimese olukorrast tuleneva juhise järgimisega. Seejuures on oluline eesmärk, milleni inimene peab jõudma iga *beruri* astme kaudu. Leiner võtab Jaakobi rõõmu puhastamise protsessi kokku: „Ja kui Jaakob nägi, et pärast seda kõike jäi temale rõõm, siis ta sai aru, et see oli Jumalast ja see rõõm oli tõeline ning kestab igavesti”⁵⁷.

Kirjeldatud näidet võib õigustatult pidada kõige silmapaistvamaks ja selgemini kirjeldatud näiteks inimese tahte, ihade või tegude puhastamisest. Selle põhjal on võimalik mõista, kuidas Leiner suunas inimesi mõtlema, et nad jõuaksid arusaamisele, et „Jumalaga kohtumiseks” ei ole erilist paika, aega või rituaali, vaid see võib toimuda igas eluhetkes, kui inimene suudab seda mõista. *Beruri* tee on sügav mõtisklus, enda tahete ja tegude reflekteerimine, püüdes leida neis väärtust ka Jumala ja tulevase maailma (*‘olam habba’*) jaoks; see on enda kui lõpliku asetamine igavikulise konteksti.

2. näide. Leiner kirjeldab 2Ms 20,2 kommentaaris⁵⁸ esiteks seda, kuidas jõuda arusaamisele oma teo ajendist, ning teiseks, mida teha, kui teol on olnud ka n-ö maised motiivid. Cohen on liigitanud Jumala tahte leidmise kolme kategooriasse: mineviku reflekteerimine, oleviku reflekteerimine, ja lakkamatu (Jumala tahte) nägemise seisund.⁵⁹ Siinne näide kuulub esimesse kategooriasse. Selle eesmärk on jõuda arusaamisele, et inimese elus juhtunu ei ole juhuslik ning inimene (ja tema toimimine) on juba alati kätketud Jumala tahtesse⁶⁰.

Leiner kirjeldab teo ajendi otsimist eneseanalüüsi kaudu. Tema õpetuse kohaselt on inimeses viis astet, mida ta nimetab jõududeks või võimeteks (*koḥot*): mõttevälgatus⁶¹, mõte, tahe, tegu ja kõne. Kui inimene jõuab järeldusele, et tema

57 Me hašiloah, *Vajjiggaš*, 17a/99.

58 Me hašiloah, *Jitro*, 25b-26a/143-145.

59 Cohen, *Tod’a ‘ašmit* (2006), 9-10.

60 *Ibid.*, 10.

61 Hb kl *‘hirkur’*, Edwards tõlgib selle inglise keeles *‘imagination’* ning selgitab, et tegemist on mõtte algse, varjatud tasandiga. Ta pakub välja tõlkeks *‘säde alateadvusest’* (*spark from the subconscious*), vastandades selle n-ö tõelise mõttega, mida tähistab Leineri loetus järgmine sõna *‘maḥšabāh’*. Vt Me hašiloah, *Jitro*, 25b/144, 182.

tegu käis esimesed kolm astet läbi nimetatud järjekorras, „siis on kindel, et see tegu on õnnistatud Jumala tahtest ja see kasvab elu allikast.”⁶² Sel juhul on inimene mõistnud, kuidas tema tegu on Jumala tahe ning, vastavalt eelmisele näitele, mis on selle igavesti püsiv väärtus. Juhul kui teo ajend tuli teises järjekorras, „et alguses tuli tahe südamesse ja siis pärast laskus mõttesse, siis vajab see tegu puhastamisi (*berurin*)”⁶³, sest sel juhul võib inimene näha oma tegudes mitte jumalikku päritolu, vaid maist. Kuigi seda konkreetset kommentaari lõiku üldjuhul ei mainita *beruri* selge juhtnõrina, leian, et koos esimese näitega on see abiks eneserefleksioonil. Leiner jääb küll nimetatud järjekorra kindlakstegemisel napolisõnaliseks, kuid üksikud *beruri* kirjeldused ei peagi olema ammendavad iseseisvana.

2Ms 20,2 kommentaar kirjeldab edasi, kuidas puhastada tegu (ja ajendit), mis ei ole ainult Jumalast lähtuv. Selle juures aitavad kümme käsku⁶⁴, mille Leiner jagab sisuliselt kaheks. Positiivsed käsud on kokkuvõetavad esimese käsuga „Mina olen Issand, sinu Jumal” (2Ms 20,2) ning negatiivsed käsud teise käsuga „Sul ei ole tohi olla muid jumalaid minu palge kõrval!” (2Ms 20,3). Teine käsk esindab seaduse pidamist ja jumalateenistust, mis aitavad ära hoida kurjuse. Esimese käsk on „konkreetsed” kategooria, kus inimene on seotud Jumalaga ilma Toora vahenduseta. Leiner kirjeldab detailselt, kuidas ja milline dekalooogi käsk vastab nimetatud viiele inimese eksistentsi omadusele/jõule. Üldjoontes on aga tema käsitus taandatav tõdemusele, et Jumala konkreetse tahte äratundmine eeldab Toora tundmist ja seaduse pidamist. Ehk justnimelt „religioosse elu”, Jumalale pühendumise kaudu jõuab inimene arusaamisele sellest, mida tema tegu (ja elu) tähendab jumalikust perspektiivist. Ka Faierstein nimetab *beruri* järel sündinud *tōelist* arusaamist maailmast just jumalikuks perspektiiviks. Inimlik mõistmine on puudulik tema piiratud arusaamise tõttu ning ei suuda hoomata seda, et kõik on Taevaste kätes.⁶⁵ Oma piiratusest ülesaamine on jumaliku tõe hoomamine. Selle hoomamise intuiitivne loomus on käsitletud punktis 2.3.

⁶² Me hašiloah, *Jitro*, 25b/144.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Leineri põhjalikku dekalooogi käsitus vt Me hašiloah, *Bo*, 22a/125-127.

⁶⁵ **Faierstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 37.

3. näide. 3Ms 12,2 kommentaar⁶⁶ selgitab, mis toimub inimesega, kes läbib *beruri*. See ei ole otsene juhtnõör, selle kohta, mida peab tegema, vaid seletus, kuidas *berur* toimub. Siin saab nähtavaks, kuidas Jumala (avalikuks) saav loomus on osa sellest protsessist ning kuidas inimese teadmine on kätketud Jumala olemisse.

Huvitaval kombel on osa sellest kommentaari lõigust kirjutatud minavormis ja rääkijaks on Jumal. Jumal ütleb, mida ja kuidas Ta teeb: „Kui ta [inimene] hakkas lähenema [Jumalale], murdsin ma tema südame [oma] palge varjamisega, et kasvatada tema kisendamist [Jumala poole] ja puhastada (*laḥarar*) teda, et ta saaks pääste [jõuaks päästeni].“⁶⁷ Analüüsitava kommentaari lõigus on mitmel korral kasutatud sõna *berur* või *laḥarar* tähenduses, et Jumal puhastab inimest tema südame murdmise ning Toora sõnade ilmutamisega. Kogu kõnealust protsessi ei ole otseselt *beruriks* nimetatud. Arvestades aga kirjeldatava protsessi iseloomu, mis saab üldjoontes nähtavaks tsiteeritud lauses, leian, et on täiesti õigustatud kutsuda kogu seda protsessi *beruriks*. Ehk *berur* ei ole mitte Jumala toimimise viimane aste inimeses, vaid see on kogu kulg alates inimese lähenemisest Jumalale kuni päästeni jõudmiseni.

Esimest sammu, mida nimetatakse inimese liginemiseks Jumalale võiks mõista kahe eelneva näite valguses: see on vaimne töö, mis kätkeb endas nii eneserefleksiooni kui Toora õppimist ja jumalateenimist.

Järgmisena on nimetatud Jumala varjast. Kui inimene püüab Jumalat mõista, siis Jumal varjab „oma valguse tema [inimese] eest, et puhastada tema ihad kuni tema süda murdub ja ta tunneb ära oma puuduse.“⁶⁸ Sellist inimese olukorda võib iseloomustada kui lootusetust ja ängi. Leiner hoiatab korduvalt inimest selle eest, et ta ei saaks isegi oma kitsikuses vihaseks Jumala peale, sest see näitaks vaid tema usaldamatust.⁶⁹ „Oma puuduse“ (*hisaron*) teemat on Leiner

⁶⁶ Me hašiloah, *Tazri 'a*, 35a-35b/205-206.

⁶⁷ *Ibid.*, 35b/206.

⁶⁸ *Ibid.*, 35b/205-206.

⁶⁹ Siin saab hästi nähtavaks, et Leineri kommentaari üksikute osade mõistmine iseseisvalt ei ole piisav; üksikute osade mõistmisel tuleb arvestada laiemat konteksti. Näiteks mõistmaks, mida tähendab „südame murdmine“, on vaja teada, kuidas Leiner kirjeldab inimese lootusetuse ja viha tundeid.

Vt nt Me hašiloah, *Mišpaṭim*, 26b/148-149; *'emor*, 39b/230-231.

samuti käsitletud põhjalikult.⁷⁰ Käesoleva uurimistöö piire arvestades olgu vaid öeldud, et iga inimene on sündinud teatud puudusega, mida ta peab mõistma, parandama ja puhastama. Kui inimene on oma puuduse ära tundnud, siis peab ta pühendumas neile Toora osadele, mis aitavad tal sellest puudusest üle saada.⁷¹ Inimese soovide puhastamine näib toimuvat läbi lootusetuse, mille kaudu jõuab inimene arusaamisele sellest, milline ta on – ta ei ole täielik iseeneses, vaid vajab enda juurde seda, kellesse tema eksistents on kätketud.

Selle tõdemuse järel saab Jumal järk-järgult avalikuks Toora sõnade kaudu. Avalikuks saamise astmelisus kajastub selles, kuidas inimene Toorat mõistab – üha sügavamalt, ideaal on lõpuks Jumala üldise tahte kaudu Tema konkreetse tahte taipamine. Leiner kirjeldab *beruri* lõpp-punkti nii, et inimene „tunneb ära, et õnnistatud Jumal oli temaga algusest lõpuni /.../. Ta tunneb ära, et tegelikult ei olnud olnud [Jumala] palge varjamist, sest ka alguses, kui ta [inimene] kisendas, siis ka see oli nii õnnistatud Jumala jõust, kes ehitas temale [inimesele] pääste [oma palge] varjamise kaudu.“⁷² Seega mõistab inimene, et nii tema lootusetus kui pääste sõltuvad vaid Jumalast ning see taipamine peab inimesele näitama tema elu uues valguses, peab näitama, milline on Looja ja loodu suhe.

Usun, et kolm eelnevat näidet on piisavad näitamaks, et Leiner andis oma õpilastele nii praktilisi juhtnööre kui ka vaimset tuge *beruri* läbimiseks (või ka kannatamiseks – nagu Leiner ise seda ka korra nimetab⁷³). Iga *beruri* protsessi kirjelduse juures on mainitud ka tema õpetuse teisi aspekte, nt Toora lugemine, viha väljajuurimine Iisraelist, kümme käsku jne, mis avatakse mitmekülgsest tema kogu kommentaaris. Samuti on iga protsessi kirjeldusega läbi põimunud see, milline enese- ja Jumala-teadvus peaks sündima. Igal juhul on Leineri käsitus mitmekihiline ning otseste käskude puudumine, mida, kuidas ja millal teha, ei tähenda, et *berur* protsessi poleks tegelikult avatud ja juhtnööre antud. See saab ilmseks kolmandas näites, mis erinevalt esimesest ei ütle, mida teha, aga see-eest

70 Vt nt Me hašiloah, *Bəre 'šit*, 4a-4b/24; *Vajješe'*, 12a-12b/68-69; *Mišpaṭim*, 26b-27a/150-151.

71 Faierstein, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 44.

72 Me hašiloah, *Tazri'a*, 35b/206.

73 Me hašiloah, *Miqqes*, 16a-16b/90-91.

pakub vaimset tuge hasiidile, kes Leineri õpetust järgib. Kui tahta kasutada „praktika“ kategooriat, mida selles uurimistöös on tehtud vastusena senistele uurimustele, mis väidavad praktiliste juhtnööride vähesust või puudumist, siis kindlasti kuulub ka inimese vaimu toetamine selle alla. Nii tuleks vaadata kogu „Me hašiloahit“ – jutluste kogu, mis annab hasiidile – kuid miks mitte ka teistele – tugevust vaimus edasi töötada ja julgust Jumalaga „palgest palgesse“ kohtuda.

2.3. Õige Jumala ja maailmamõistmise väljendumine inimese elus

2. peatüki alapunktid 2.1. ning 2.2. on erinevatel viisidel juba näidanud ning väitnud seda, millise tõdemuseni inimene *beruri* käigus jõuab – nimelt, et inimese olemasolu on kätketud Jumala olemasollu ning et kõik, mis maailmas toimub, on Jumala tahte (ja olemuse) väljendus. Ehk: kõik on Taevaste kätes, isegi hirm Taevaste ees! Selle mõistmine võib olla iseenesest intellektuaalne saavutus, ent see, mida Leiner taotleb, on kogemuslik taipamine, millel oleks elu kandev jõud. See on isiklik pääste, messiaanliku ajastu olevikulisus, mis on esindatud Juuda tüpoloogias.

Nagu sissejuhatuses põgusalt mainitud, siis Leiner jagab oma õpetuses hasiidid kahte gruppi: Joosepi ja Juuda tüpoloogia esindajad. Joosepi tüüpi inimesed on need, kellele kehtib „üldise“ kategooria (nt Jumala tahte mõistmine Tooras, seaduse järgimine jne). Juuda tüüpi inimene on ideaal, milleni jõudmine on Leineri õpetuse eesmärk. Seda konkreetset inimest iseloomustab olevikuliseks saanud pääste, see pääste ei kehti aga ülejäänud Iisraeli koguduse kohta. Faierstein kirjeldab, et idee isiklikust päästest on poleemika tsadiiki kui Jumala ja inimese vahendaja suhtes. Nii Leineri kui Poola koolkonna eesmärk oli aidata inimesel endal jõuda Jumalani.⁷⁴ Nagu päästetud olemise kontseptsioon viitab, ei ole see ainult muutus inimese teadvuses, vaid muutus toimub inimese olemise tasandil, st kuidas inimene maailma ja ennast kogeb.⁷⁵ See haarab kogu eksistentsi, nii et inimene kogeb enda elu eluna Jumala ees ja Jumalaga kooskõlas.

⁷⁴ Faierstein, *Personal Redemption in Hasidism* (1997), 216.

⁷⁵ Cohen, *Tod'a 'asmit* (2006), 4.

Elu muutev Jumala mõistmine jõuab inimeseni intuiitiivselt või taipamise kaudu. Seega küsimuse „Kuidas ma tean, et ma tean Jumala tahet?“ vastus on kogemuse kategoorias. Jumala tahtest arusaanu ei saa tõestada, et ta on Jumala tahet mõistnud. Seda saab seletada („Me hašiloah“ ongi Leineri seletus sellest, milline on Jumala tahe, eesmärgiga ka teisi selle mõistmiseni aidata) ja teised saavad ühe inimese Jumala tahte kogemust kas uskuda või jõuda ise selle kogemiseni. Cohen kinnitab, et *beruri* läbi teinud inimesel ei ole toetuda muule kui enda kindlameelsusele, mis talle Jumala tahet ära tundes osaks saab.⁷⁶ Samuti ütleb Faierstein, et enne Jumala tahte intuiitiivset mõistmist on käsutäitmine vajalik. Saavutades intuiitiivse taipamise on kogu seadus, Jumala üldine tahe kasutu.⁷⁷

Leineri lõppeesmärk on lakkamatu olemine Jumala valguses, mil inimene ei pea enam eriliste meetodite (*beruri*) abil Jumala tahet proovima ära tunda, vaid inimese teadvus on katkematu Jumala teadmine. Cohen nimetab seda lakkamatuks „nägemiseks“, kus pidev teadvustatus Jumala tahtest on loomulik.⁷⁸ Leiner ütleb, et kui ettekujutus (*dimjon*) e illusioon eemaldatakse Iisraeli südamest, siis ei pea Iisrael enam kasutama oma tarkust, et käia Jumala tahte järgi, vaid nad on juba suunatud Jumala tahtele.⁷⁹

Jumala täielik avalikukssaamine toimub kollektiivse *beruri* kaudu ehk siis, kui messiaanlik ajastu on saabunud kogu maailma. Kollektiivne *berur* tähendab kogu Iisraeli rahva puhastumist ning Jumalale suunatust ilma Toora vahendamiseta (Leiner tsiteerib kõige enam kirjakohta Ps 119,126 „Aeg on Issandal tegutseda; on ju tehtud tühjaks su Seadus⁸⁰.“). Faierstein pöörab tähelepanu sellele, et Messia isikul ei ole Leineri õpetuses kohta ega tähendust, sest päästet ei too vahendaja, vaid Jumal ise. Kui traditsiooniliselt on judaismis päästet peetud päästeks eksiilist, mille põhjustas Aadama patt, siis Leineri õpetus ei tunnista ka eksiili, sest Aadama patt on kõigest illusioon⁸¹.⁸² Messiaanlik ajastu,

76 Cohen, *Tod'a 'asmit* (2006), 11.

77 Faierstein, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 30.

78 Cohen, *Tod'a 'asmit* (2006), 10.

79 Me hašiloah, *Maṭṭot*, 55a/319.

80 Eestikeelne „su Seadus“ on heebrea keeles '*toratāka*', „sinu Toora“ ehk „sinu õpetus“.

81 Vt Leineri käsitus Aadama patust: Me hašiloah, *Bəre 'šit*, 4a/23, 4a-4b/24, 4b/24-25.

82 Faierstein, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 78.

mis tähendab Jumala mõistmist, võib olla nii individuaalne kui kollektiivne, viimast kogu Iisraeli rahva *beruri* kaudu.

Kuna Jumala tahte äratundmine on kogemuslik, ja mitte n-ö tõestatav, tekitab see Leineri õpetuse väärkasutamise ohu. „Me hašiloah“ on esmalt mõeldud praktikas kasutamiseks, seega ei saa selle ärakasutamist välistada. Tundes aga oma õpetuse radikaalsust, on Leiner ise piiranud selle rakendamist esiteks õpetuse adreessadiga ning teiseks lähtuvalt Iisraeli kogudusest. Õpetuse rakendamise teema on käsitletud peatükis 3.

3. „Me hašiloahi“ järellugu

Viimases peatükis käsitlen teemasid, kellele on „Me hašiloahi“ õpetus suunatud ning mis tingimustel võib seda rakendada. See kehtib nii Leineri enda kaasaegsete kui ka tema koolkonna tänaste järgijate kohta. Teiseks kirjeldan lühidalt, kas ja kuidas Leineri õpetust on edasi kantud ning mis on selle staatus tänapäeval.

3.1. Õpetuse sihtrühm ja elluviimine

Nagu kogu juutlikus traditsioonis, on ka Leineri jaoks keskse tähendusega Iisraeli kogukond. Tüpoloogia kaudu seletades esindab suur enamus hasiididest Joosepi tüüpi inimest ehk seda, kes peab järgima seadust ja Toorat. Väikene eliit on Juuda tüüpi inimesed, kes on suutelised Jumala tahte mõistma vahetult. Leineri õpetus kõnetabki eelkõige Juuda tüpoloogiat ning annab vaimselt kõige võimekamatele hasiididele juhtnööre eluks. Teistele kehtib traditsiooniline seadus.

Kuna hasiidide eliit ja teised juudid moodustasid ühe kogukonna, võinuks nende erinev suhtumine seadusesse olla nende ühtsust lõhestav. Seetõttu on Leineri õpetuses oluline aspekt Iisraeli koguduse ühtsuse huvidest lähtumine, st õpetuse adressaat peab alati silmas pidama, et ta on osa kogudusest ning tema ülesanne on koguduse terviklikkuse hoidmine. Leiner rõhutab korduvalt, et oma tegudes peab inimene arvestama, et ta ei põhjustaks kahju Iisraeli kogukonnale ega endale.¹ See kehtib ka Jumala tahte järgimise puhul. Kuna konkreetne Jumala tahe võib nõuda seaduse ületamist², siis peab hasiid mõtlema üleastumise mõjule ülejäänud kogukonnale. Kui see on halb eeskuju teisele, peab hasiid end piirama (*šimšum*) ning elama üldise, mitte konkreetse tahte järgi³. Näiteks kirjutab Leiner:

1 Vt nt Me hašiloah, *Qədošim*, 37b-38a/219; *Bəmidbar*, 45b-46a/270-271.

2 Leineri käsitus konkreetsest Jumala tahtest on aga mitmekülgsem: Jumal ei pruugi nõuda mitte ainult seaduse ületamist, vaid ka lubatust äraütlemist, nt keeldumine lubatud toidust. Vt **Seeman**, *Martyrdom, Emotion* (2003), 261.

3 Leiner ei ole oma sõnastuses selge, kas tegelikult Jumala konkreetne tahe võib minna Tooraga vastuollu. Kuigi ta räägib seaduse ületamisest ja Toora tühistamisest, siis teisalt väidab ta, et Jumala konkreetne tahe on kätketud samuti Toorasse. See ei ole aga mõistetav pinnapealsel

„Aukartus Issanda ees õpetab, et [inimene] peab ennast kokku tõmbama (*ləşamšem*) kogu Iisraeli tõttu [heaks], isegi kui temas ei ole selles asjas puudust (*hšaron*). /.../ Te kannatate vähenemist (*šimšum*) kogu Iisraeli tõttu [heaks].“⁴

Cohen väidab, et Leineri eesmärk ei olnud kujundada indiviidi, kes praktiseeriks ideaalset religioosset elu üksinda. *Beruri* läbinud hasiid peaks end teadlikult allutama seadusele oma kaasinimese heaks.⁵ Tsadiikid ja silmapaistvad hasiidid peavad oma kogukonda juhtima – Leineri perspektiivist tähendab see aidata Iisraelil mõista Jumala tahet vastavalt inimeste arusaamise võimele – ja mitte kogukonnast eemale tõmbuma ning seda lõhestama. Seemani rõhutab, et ei ole tervet sotsiaalset kihti, mis oleks alatiseks vabastatud seadusest, vaid seadust võivad ületada teatud tingimustel vaid vaimult kõige võimekamad hasiidid.⁶

Leineri õpetuse pidamine antinomistlikuks ei ole õigustatud just tema enda seatud piirangute tõttu: esiteks, et õpetus oli suunatud üksikutele hasiididele, ning teiseks kohustus alati lähtuda Iisraeli kogukonna huvidest. Seaduse ületamine on küll üks element tema õpetusest, kuid tema sildistamine antinomistiks on ebaadekvaatne. Kui pidada seadust reduktsionistlikult vaid 613 käsuks, mõtlemata käskude sisu ja tähenduse üle, siis võib teda lihtsustatult pidada antinomistiks. Mõistes aga, et seadus on Jumala käsk, Jumala tahe, on Leineri vägagi „nomist“, sest tema kõige põhilisem eesmärk ongi Jumala tahte järgimine. Seega Leiner oma õpetusega mitte ei astu üle Jumala tahtest, vaid viib seda vahetult ellu.

3.2. Õpetuse retseptsioonilugu ja uurimisseis

Nagu peatükis 1.4. näidatud, sai Leineri õpetus kirjaliku kuju alles peale tema surma ning „Me hašiloahi“ trükkimine oli problemaatiline. Leineri kommentaari kirjapaneku ja avaldamisega tegeles tema poja Ja’akob Leineri koolkond

lugemisel, vaid saab nähtavaks vaid siis, kui mõista Toorat sügavuti. See sügavuti mõistmine saab selgeks Jumala konkreetse tahte taipamisel.

4 Me hašiloah, *Mišpaṭim*, 27a/153.

5 Cohen, *Tod’a ‘ašmit* (2006), 14.

6 Seeman, *Martyrdom, Emotion* (2003), 278.

Radzyńis.⁷

Vahetult võinuks Leineri õpetust edasi kanda tema õpilased. Tema kaks tuntumat õpilast olid rabi Jehuda Leib Eger ja rabi Tsadok Hakohen Lublinist. Coheni sõnul ei ole nad Leineri teoloogiat edasi kandnud selle eripära ja kohatise radikaalsuse tõttu.⁸ Faierstein nõustub, et rabi Egeri ja Tsadoki õpetustes ei ole Leineri ideed otseselt äratuntavad, ent samas ei ole nende rabide õpetust piisavalt uuritud. Seega ei ole võimalik öelda, kui palju nad on oma õpetaja Leineri ideid tegelikult edasi kandnud.⁹

Akadeemilistes ning religioossetes ringkondades hakati rabi Leineri õpetust uurima alles 1960ndatel aastatel.¹⁰ Ido Harari, kes on praegu põhiline „Me hašiloah“ ajaloolise konteksti ning retseptsiooniloo uurija, väidab et „Me hašiloah“ muutus tuntuks, võimalik, et ka populaarseks tänu rabi Shlomo Carlebachile (1925-1994), kes oli Habadi koolkonna rabi ning Izbitsa-Radzyńi koolkonna hasiidi lapselaps. Ta rajas Habadi kogukondi USAs ning seejuures tutvustas laiemale ringkonnale ka Leineri kommentaari. Harari nimetab Carlebachit tööd alguspunktiks, millele järgnes hilisem huvi „Me hašiloah“ vastu¹¹, ning keskendub kolmele vastuolulisele rabile – Yitzhak Ginsburgh, Ohad Ezrahi ja (endine rabi) Marc (Mordechai) Gafni – kelle õpetustes või ideoloogias ta näeb ka Leineri mõjusid.¹² Nimetatud rabid on seotud kas poliitilise tegevuse või juudi vaimsuse uuendusliikumisega 20. sajandil, mis omakorda on tihedalt seotud uue vaimsuse liikumisega. Uurimistöö sellest, kuidas rabid on Leineri teoloogiat tõlgendanud ja kasutanud, on algusjärgus, ent sinne lõik olgu viiteks

7 Radzyńi koolkond sai alguse, kui Ja'akob Leiner kolis Izbitsa koolkonna Radzyńi. Radzyńi koolkonna toonased esindajad hävitati holokaustis. Tänapäeval on Izbitsa-Radzyńi koolkonna keskused taasrajatud Iisraelis ja Ameerika Ühendriikides.

Vt **Ben-Dor**, Yehuda. Izbica Radzyn. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 10. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 824-825.

8 **Cohen**, *Tod'a 'asmit* (2006), 3.

9 **Faierstein**, *All is in the Hands of Heaven* (1989), 8.

10 **Ben-Dor**, Izbica Radzyn (2007), 824.

Olulisimad akadeemilised kirjutised ilmusid siiski alates 1980ndatest aastatest alates.

11 Ka B. P. Edwards oma tõlke eessõnas ütleb, et just rabi Carlebach'i kaudu jõudis ta „Me hašiloahini“. Vt **Edwards**, *Translator's Introduction* (2001), xix. Sama väidab Shaul Magid, vt **Magid**, *Hasidism on the Margin* (2003), ix.

12 **Harari**, Ido. *Me Hašiloah bə'idan haḥadaš 'o haqri'a ha'otenit biqri'a lə'otentijut*. Avaldamisel. Käsikirjale viidatud autori nõusolekul.

„Me hašiloahi“ taasavastamise ebatavalisele kontekstile.

Senine akadeemiline uurimine on enamasti keskendunud ettemääratuse teemale Leineri õpetuses või kokkuvõtvalt üritanud edasi anda kogu Leineri õpetust süsteemina. „Me hašiloahi“ ajaloolist konteksti – kuidas Leineri õpetus on vastus juudi valgustusliikumisele ning ühiskonna moderniseerumisele – on uuritud minimaalselt. Praeguseks on põhilised uurimiskeskused Iisrael ja USA. Euroopas on Leineri nimi ka judaismi uurijatele enamasti võõras. Laialt levinud on Leineri õpetuse kõrvutamine kõikvõimalike teiste õpetuste, koolkondade ja mõtlejatega. Kõige parem näide sellest on Coheni doktoritöö, mis võrdleb Leineri õpetust Søren Kierkegaardi, Martin Buberi, rabi Josep Dov (Josep Ber) Soloveitchiki ja Franz Rosenzweigi religioosse eksistentsialismiga. Lisaks sellele on toodud võrdlusi ka zen-budismi ja Carl Gustav Jungi mina-käsitlusega. Kierkegaardi ja Leineri paralleele on Jerome I. Gellmann käsitlenud ka oma kahes monograafias.¹³

Rabi Leineri õpetuse edasist uurimist toetab kindlasti tema õpetusega seotud valdkondade mitmekesisus ning „Me hašiloahi“ seni arvatust suurem mõju nii tänapäeva juudi religioossetele liikumistele ning ilmselt ka poliitikale/ideoloogiale. Sama oluline on ka Leineri teoloogia tekstitruu (st õpetusest, mitte juba tõlgendusest lähtuv) mõistmine ja tõlgendamine – seda ka käesolev uurimistöö taotles –, et vältida selle väärkasutamist ning jõuda (mõtteliselt) selleni, mida peaks selgitama iga teoloogia, nimelt Jumalani ning inimeseni seoses Jumalaga. Leineri Jumala-inimese suhte käsitlesega ei pea nõus olema, see on üsna äärmuslik ning kompleksne viis, kuidas seda suhet näha. Ent selle suhte kaudu on avatud teemad – näiteks vabadus, vabadusetus, kurjus, Jumala jaatamine või eitamine –, mis leiavad kõlapinda ka laiemas filosoofilises diskussioonis. Usun, et Leineri ideed on väärt tõsiselt võtmist ning konstruktiivsed ka mitteteoloogilises arutelus.

13 Vt: **Gellman**, Jerome I. *The Fear, the Trembling, and the Fire. Kierkegaard and Hasidic Masters on the Binding of Isaac*. Lanham, New York, London: University Press of America, 1994.

Gellman, Jerome I. *Abraham! Abraham! Kierkegaard and the Hasidim on the Binding of Isaac*. Aldershot, Hants, England: Ashgate, 2003.

Kokkuvõte

Uurimistöö tulemusena võib öelda, et see täitis oma eesmärgi ning tulemuste abil õnnestus jõuda järeldusele selles osas, kuhu paigutub rabi Leineri õpetus traditsioonilise judaismi raamides. Siinkohal esitan järeldused Jumala tahte äratundmise võimalikkuse ning *beruri* kohta ja kirjeldan Leineri õpetuse eripära võrreldes traditsioonilise judaismiga.

Kuna Leineri õpetuse keskne teema on *berur* ehk Jumala tahte äratundmine, siis ta juba eeldab, et inimesel on võimalik mõista Jumala tahet. Seega oli uurimistöös rõhuasetus küsimusel, mida tähendab Jumala tahte äratundmine maailmas, kus ei ole midagi Jumala tahte välist. Leineri jaoks tähendab see õiget arusaamist sellest, millises suhtes on omavahel Looja ja loodu. See ei ole vaid intellektuaalne teadmine, vaid Looja ja loodu vahekorra mõistmine on kogu elu määrava tähendusega.

Leineri jaoks on Jumala tahte äratundmine võimalik lähtuvalt Jumala enda olemusest – Jumal on varjatud ja avalikuks saav. Varjatud Jumalaga kaasneb inimese arusaamise piiratus maailma toimimisest ning Jumala avalikkuses suudab inimene mõista nii Jumalat ennast kui ka kogu loodut suhtes Jumalaga. Seega on Jumal ette määranud ka selle, kas inimene jõuab eluni tões, eluni kooskõlas Jumalaga või jääb inimese elu valitsema illusioon endast kui vabast olendist.

Leiner taotleb oma õpetusega muutust just inimese teadvuses ja hoiakus, et inimene teadlikult mõtestaks oma elu, sh ka oma patte ja kõike igapäevast lähtuvalt Jumalast. See tähendab enda käest pidevalt küsimist: kas minu kavatsused on suunatud Jumalale? Kuidas on minu elus toimuv, minu enda tegevus Jumala tahe? Mis on selle eesmärk? Nendele küsimustele vastamine on kätketud *beruri*, inimese tahte puhastamise protsessi. Selliste küsimuste eelduseks on aga Leineri omapärane viis mõista Jumala tahet. Traditsiooniliselt on judaismis Jumala tahe leitav Tooras ja seaduses. Leiner nõustub sellega, ent seda nimetab ta üldiseks Jumala tahteks. See, milleni hasiidid peab pürgima, on konkreetse Jumala tahte äratundmine, mis on individuaalselt suunatud just sellele inimesele just sellel

ajal.

Beruri protsess on vaimne tegevus, mille käigus hasiid peab selgusele jõudma oma tegude tõelistes motiivides ehk kas tema elu on suunatud Jumalale või sellele maailmale. „Me hašiloahis“ on läbivalt kirjeldatud *beruri* erinevatest külgedest ning selle läbiviimiseks ei ole ühte õiget viisi. Kuna Leineri käsitluses on inimese ja Jumala suhe individuaalne, siis on ka iga inimese tee Jumalani individuaalne. Leiner toob mõnes jutluses välja samm-sammult, kuidas ja millele mõelda, et hasiid jõuaks taipamiseni. Ent neid osi tema kommentaaris ei saa pidada ainsateks juhtnöörideks. Pigem võib pidada praktiliseks juhisteks ka neid kohti, milles Leiner kirjeldab, kuidas Jumal inimesele avalikuks saab, milliseid nähtusi *berur* endaga kaasa toob, kuidas inimene ennast *beruri* käigus tunneb – üldiselt kõike *berurisse* puutuvat, sest *berur* on eelkõige vaimne töö ning iga viis, kuidas *beruri* avada, toetab inimest hingeliselt. Uurimistöös olengi toonud kolm erinevat näidet *berurist*: 1. täpsed juhtnöörid, mille üle järele mõelda; 2. refleksioon enda tahte ja/või tegevuse motiivide üle; 3. kirjeldus sellest, mis toimub inimesega, kellele Jumal avalikuks saab. Leineri jutlusi ja *beruri* teemakäsitlust võib igal juhul pidada hingehoidlikuks, sest need aitavad ja toetavad hasiidi, kes püüab jõuda Jumala mõistmiseni.

Arusaamine, milleni *beruri* käigus peaks jõudma tunnistab inimese täielikku sõltuvust Jumalast, st et vaba tahe on ainult Jumalal ning Tema on ainus vaba olend maailmas. Vaatamata sellele, et Leineri maailmamõistmine on rangelt teotsentriline, on sellesse kätketud ka inimene (sellele viitab ka see, et *berur* tegeleb *inimesega*, kes on suhtes Jumalaga), sest Jumal on mõistetud kui Looja, seega on ta suhtes oma looduga. Hasiid peaks jõudma intuitiivse taipamiseni sellest, kuidas tema elu väljendab Jumala tahet.

Nagu uurimistöös näidatud, võib Jumala vabadust mõista ka kui inimese vabadust niivõrd, kuivõrd inimene on Jumala olemisse kätketud. Inimese tahe on vaba, kui tema tahe on Jumala tahe. Seega võib inimese täieliku ettemääratuse pöörata vastupidiselt inimese tõeliseks vabaduseks. See aga ei tähenda Leineri põhilise idee – täieliku jumaliku ettemääratuse – tühistamist, vaid just näitab inimese täielikku sõltuvust Jumalast.

Leineri õpetust on peetud mittetraditsiooniliseks, sest tema Juuda tüpologia ideaal muudab tähtsusetuks nii Toora kui seaduse. Kahtlemata on Leineri käsitus eriline ning ei ole kergesti ühildatav enamuste teiste rabide õpetusega. See aga ei tähenda, et ta poleks traditsiooniline, Leiner lihtsalt lükkab traditsiooni piire edasi. Traditsiooniliselt esindavad Toora ja seadus Jumala tahet, mis on igavikuline. Kui Leiner väidab, et Juuda tüüpi inimesel ei ole vaja Toorat ega seadust, siis ütleb ta, et see inimene suudab Jumala tahet järgida ja mõista ilma vahendajata. Seega jääb alles traditsioonilise arusaama tuum – Jumala tahte järgimine. Leiner aga muudab Jumala tahte ning Jumala-inimese suhte individuaalseks. See tähendab, et Leiner ei ole ka „antinomist“, kes eitab seadust ehk Jumala tahet. Vastupidiselt, Leiner taotleb Jumala tahte täitmist pisiasjadeni, mis seaduses ei ole antud. Nii minu käsitletud kui ka teiste teemade puhul saab nähtavaks, et Leiner jääb traditsioonilise judaismi alusideede juurde, ent tõlgendab neid individuaalsest ning vahetust Jumala-inimese suhtest lähtuvalt. Traditsioonilistest põhimõtetest lähtumine seletab ka Leineri Izbitsa-Radzyńi koolkonna asetumist ortodoksesse-hasiidlikku judaismi voolu.

Kirjanduse loetelu

Algallikad

Babüloonia Talmud, traktaat *Berakot*, 33b.

<http://www.hebrewbooks.org/shas.aspx?mesechta=1&daf=33b&format=pdf>

(01.05.2015)

Leiner, Mordekai Josep. Me hašiloah. New York: Sentry Press, 1984.

Algallikad tõlkes

Babüloonia Talmud, traktaat *Berakot*, 5a. Tõlk. Maurice Simon. Toim. Isidore Epstein.

http://www.come-and-hear.com/berakoth/berakoth_5.html (31.04.2015)

Leiner, Hajim Simha. Dor ješarim. – *Living Waters. The Mei HaShiloach. A Commentary on the Torah by Rabbi Mordechai Yosef of Ishitza*. Tõlk. Betsalel Philip Edwards. Lanham etc.: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 1-14.

Leiner, Mordekai Josep. Me hašiloah. – *Living Waters. The Mei HaShiloach. A Commentary on the Torah by Rabbi Mordechai Yosef of Ishitza*. Tõlk. Betsalel Philip Edwards. Lanham etc.: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 15-461.

Sekundaarallikad

Ben-Dor, Yehuda. Izbica Radzyn. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 10. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 824-825.

Ben-Dor, Yehuda. Przysucha (Pshishka), Jacob Isaac ben Asher. – *Encyclopaedia*

Judaica. Vol. 16. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 661-662.

Ben-Dor, Yehuda. Simḥah Bunem of Przysucha. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 18. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 604.

Cohen, Aviezer. *Tod'a 'ašmit beseper Me Hašiloah kikeli leqijum haziqa šeben ha'el veba'adam*. Doktoriväitekiri. Ben-Gurioni Ülikooli humanitaar- ja sotsiaalteaduste teaduskond. 2006.

Edwards, Betsalel Philip. Translator's Introduction. – *Living Waters. The Mei HaShiloach. A Commentary on the Torah by Rabbi Mordechai Yosef of Isbitza*. Tõlk. Betsalel Philip Edwards. Lanham etc.: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. vii-xvii.

Elior, Rachel. The Paradigms of *Yesh* and *Ayin* in Hasidic Thought. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 168-179.

Etkes, Immanuel. The Zaddik: The Interrelationship between Religious Doctrine and Social Organization. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 159-167.

Faierstein, Morris M. The Friday Night Incident in Kotsk: History of a Legend. – *Journal of Jewish Studies*, nr. 34, 1983. 179-189.

Faierstein, Morris M. All is in the Hands of Heaven: The Teaching of Rabbi Mordecai Joseph Leiner of Izbica. Hoboken, New Jersey: Ktav Publishing House, 1989.

Faierstein, Morris M. Hasidism. The Last Decade in Research. – *Modern Judaism*, nr. 1, vol. 11, 1991. 111-124.

Faierstein, Morris M. Personal Redemption in Hasidism. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 214-224.

Faierstein, Morris M. Kotsk – Izbica Dispute: Theological or Personal? – *Kabbalah: Journal for the Study of Jewish Mystical Texts*, nr. 17, 2008. 75-79.

Gellman, Jerome I. The Fear, the Trembling, and the Fire. Kierkegaard and Hasidic Masters on the Binding of Isaac. Lanham, New York, London: University Press of America, 1994.

Gellman, Jerome I. Abraham! Abraham! Kierkegaard and the Hasidim on the Binding of Isaac. Aldershot, Hants, England: Ashgate, 2003.

Harari, Ido. *Me Hašiloaḥ bə'idan haḥadaš 'o haqri'a ha'otenit biqri'a la'otenitjut*. Avaldamisel.

Jacobs, Louis. Basic Ideas of Ḥasidism. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 8. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 408-410.

Magid, Shaul. Hasidism on the Margin. Reconciliation, Antinomianism, and Messianism in Izbica/Radzin Hasidism. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2003.

Magid, Shaul. Mystical and Nonmystical Approaches to Interpreting Scripture. – *Jewish Mysticism and Kabbalah: New Insights and Scholarship*. Toim. Frederick E. Greenspahn. New York: New York University Press, 2011. 139-158.

Piekarz, Mendel. Hasidism as a Socio-religious Movement on the Evidence of *Devekut*. – *Hasidism Reappraised*. Toim. Ada Rapoport-Albert. London; Portland, Oregon: Vallentine Mitchell & Co. Ltd., 1997. 225-248.

Rubinstein, Avraham. Hasidism. – *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 8. Toim. Fred Skolnik, Michael Berenbaum. Detroit etc.: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House, 2007. 393-397.

Scholem, Gershom. *Devekut*, or Communion with God. – *Essential Papers on Hasidism. Origins to Present*. Toim. Gershon David Hundert. New York, London: New York University Press, 1991. 275-298.

Seeman, Don. Martyrdom, Emotion and the Work of Ritual in R. Mordecai Joseph Leiner's *Mei Ha-Shiloah*. – *AJS Review*, nr. 14, vol. 27, 2003. 253-279.

**Rabbi Mordecai Joseph Leiner's *Mei HaShiloah* – Possibility to Recognize
the Divine Will and the Process of *Berur***

Summary

This research is focusing on a Torah commentary by Rabbi Mordecai Joseph Leiner. Leiner was a 19th century hasidic rabbi whose ideas on Divine will and human freedom have aroused scholarly interest in the last decades. R. Leiner holds an unparalleled understanding of the God-human relationship. He denies human freedom, saying that "All is in the hands of Heaven." R. Leiner claims that everything that befalls on human is according to the will of God and everything in the world is manifestation of the Divine will.

My aim is to firstly understand what does R. Leiner mean by saying that the ultimate goal of human life is to recognize the Divine will while everything actually is a manifestation of the Divine will. R. Leiner presumes that it is possible for a human to comprehend God's will so the question is not *whether* it is possible but *how* is it possible and what does this knowledge of Divine mean.

My second question is more specifically about *berur*. *Berur* is a process which enables a hasid to understand the Divine will and consciously live in harmony with it. I claim that R. Leiner gives so-called practical guidance for his students of how to undergo *berur*. Even though *Mei HaShiloah* does not contain many passages of exact steps of what-to-do, I hold the position that even the general descriptions of what happens to a person while he experiences *berur* are spiritual and mental support for a hasid. My purpose is to exemplify different ways of *berur* and explain the understanding a hasid achieves while having undergone *berur*.

I have divided my research into three main parts. The first one *Historical Background* introduces the socio-cultural context where R. Leiner's ideas derived from. I have shortly given an overview of the Hasidic movement and the Polish School. Polish School has been called R. Leiner's 'spiritual home', his own teachers who influenced him a lot were rabbis of Polish School. I have dedicated more space on R. Leiner's biography and the genesis of *Mei HaShiloah*. In his biography it becomes apparent how R. Leiner's problematic relationship with his

teacher R. Menahem Mendel of Kotsk eventually led to establishing R. Leiner's own school in Izbica. The chapter about *Mei HaShiloah* shows the problems regarding publishing R. Leiner's teaching due to its uncommon content. In addition it gives brief account on the language of *Mei HaShiloah* and on the influences or ideas of other writings that can be found in R. Leiner's commentary.

The second part of the research deals with the before-mentioned main questions. The first subsection explains R. Leiner's idea of predestined world and human's role in such world. It shows that recognizing Divine will is not an intellectual knowing of how the world functions, rather it is an experienced knowledge which changes the way of living and understanding one's own life. Recognizing God's will means seeing the world from God's perspective. In this chapter it becomes evident that R. Leiner considers free will as an illusion which is caused by God's hiddenness. When God reveals himself, the illusion disappears and it is understood that there is no human freedom outside of God's freedom.

The second subsection opens the topic of *berur*. I will explain the meaning, preconditions, goals and necessity of *berur* and give three examples of undergoing *berur*. In this part I am working mainly with R. Leiner's commentary only and consider less with the secondary sources because it is R. Leiner himself who can best expound his ideas. The three examples of *berur* are of different type. The first one can be considered as the "most practical" one because it explains step-by-step of what and how to think about in order to clear one's desires from earthly motives. The second example shows a deep self-reflection that the *berur* requires. Again, it gives guidance of how to clarify whether one's desires or deeds are for the sake of God or not. The third example describes the state of a person who is undergoing *berur*. Interestingly, this passage in *Mei HaShiloah* is written as if God was explaining what he causes to a hasid who wants to get to know God. R. Leiner emphasizes that even *berur*, even yearning after God is in fact determined by God. These three examples make it clear that *berur* is a spiritual effort which happens in human mind, however, it influences man's whole being.

The last subsection of the second part briefly describes how the right understanding of God and the world are expressed in hasid's life. After *berur* a

person intuitively knows how his will is the will of God. It is seeing life from God's perspective. Ultimately, it is an understanding that there is no reality outside of God's reality. Leiner's calls it a 'Messianic being' which means that individual can live in Messianic era without there being a general redemption of the world (or of the community of Israel).

In the third part I point out the limitations which R. Leiner himself sets for applying his teaching. His teaching is dedicated to the spiritual elite of the hasidim who always must consider with the fact that they are part of the Jewish community. While following R. Leiner's guidance, they must make sure that their behavior will not cause harm for rest of the community. The third part also shows that R. Leiner was rediscovered 1960s by American rabbis who brought about further interest in his works in scholarly circles. In addition, this chapter also introduces the research that has been done so far and outlines possible research fields for the future.

The main conclusions which I have reached have already been hinted at in the introduction of content. For R. Leiner recognizing the Divine will means understanding of how one's own life and actions are included in God's will. It is not possible that there is something beyond God's will, however, people generally do not understand it and therefore live in the illusion of freedom. R. Leiner's idea of *berur* has the purpose of erasing such illusion. Seeing the world from God's perspective means comprehending the complete dependence of the creation on its Creator.

Mei HaShiloah gives spiritual guidance to a hasid in many forms: suggesting specific actions to go through, explaining how to reflect one's own actions and desires, describing the emotional and spiritual state of a person who is undergoing *berur*. All of these are certainly supporting a hasid who suffers this process. It is a mental/spiritual support for a mental/spiritual process. The state of consciousness which is attained does not last for life but is brief. However, even this short-time awareness or experience of God has the power of determining one's life. It makes the hasid always look for God in everything and seek for Him with the help of Torah and the commandments.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karin Kallas,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Rabi Mordekai Josep Leineri „Me hašiloah“ – Jumala tahte äratundmise võimalikkus ning *beruri* protsess“,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Anu Põldsam,

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **07.05.2015.**